

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити
Зав.кафедри
« ___ » _____ 2021 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
**«Засоби формування міжкультурної компетенції вчителя англійської
мови»**

Студентки факультету іноземних мов
спеціальності «Мова та література
(англійська)»
Акопян Карини Артурівни
Науковий керівник:
Назаренко Н.І., к.філол.н., доцент,
доцент кафедри англійської філології
Маріупольського державного університету
Рецензент:
*Волошина О.В., к. філол.н., ст. викладач
кафедри «Навігація і управління судном»
Азовського морського інституту
НУ «Одеська морська академія»*

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ___ » _____ 2021 р.

Маріуполь – 2021

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Освітній ступінь «Магістр»

014 «Середня освіта» 014.02 «Мова і література (англійська)»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри англійської
філології

к.філол.н., доцент Федорова Ю.Г.

«07» грудня 2020 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Акопян Карини Артурівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи – «Засоби формування міжкультурної компетенції вчителя англійської мови».

Керівник роботи: Назаренко Надія Іванівна, к.філол.н., доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету, затверджені наказом Маріупольського державного університету від «__» _____ 2021 року № _____

2. Строк подання студенткою роботи – «__» _____ грудня 2021 року

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет):

Мета – на основі теоретичного обґрунтування проблеми дослідження визначити та експериментально перевірити педагогічні умови формування міжкультурної компетенції майбутнього вчителя ІМ.

Об'єкт – процес формування міжкультурної компетенції вчителя іноземної мови.

Предмет – педагогічні умови формування міжкультурної компетенції майбутнього вчителя англійської мови.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні засади формування міжкультурної компетенції вчителя іноземної мови.

Розділ 2. Особливості розвитку міжкультурної компетентності майбутнього вчителя ІМ.

5. Дата видачі завдання 07 грудня 2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Складання списку літератури, збір фактичного матеріалу, його огляд та аналіз	Вересень 2020 – грудень 2020	
2.	Підготовка першого розділу кваліфікаційної роботи та подання науковому керівнику на перевірку	Січень – лютий 2021	
3.	Підготовка другого розділу кваліфікаційної роботи та подання науковому керівнику на перевірку	Квітень – червень 2021	
4.	Підготовка остаточного варіанту кваліфікаційної роботи та подання науковому керівнику на перевірку	Серпень – вересень 2021	
5.	Підготовка презентації, складання доповіді, отримання рецензії, відгука від наукового керівника	Жовтень – листопад 2021	
6.	Оформлення і подання кваліфікаційної роботи на кафедру після зауважень наукового керівника	01 грудня 2021	

Студентка _____

(підпис)

Науковий керівник роботи _____

(підпис)

Акопян К.А.

(прізвище та ініціали)

Назаренко Н.І.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	9
1.1. Формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови як педагогічна проблема	9
1.2. Диференціація понять «міжкультурна компетентність» і «соціокультурна компетентність» майбутнього вчителя англійської мови 13	
1.3. Аналіз наукових досліджень в сфері розвитку міжкультурної компетентності викладача іноземної мови.....	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	30
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІМ	32
2.1. Вивчення національно-культурних особливостей носіїв ІМ.....	32
2.2. Вплив етнокультурних чинників на розвиток міжкультурної компетентності викладача іноземної мови.....	40
2.3. Модель міжкультурно-компетентної особистості викладача іноземної мови.....	48
2.4. Толерантність та принципи міжкультурного навчання	54
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	61
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Педагогічна проблема формування міжкультурної компетентності знаходиться в центрі уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених.

Поняття «міжкультурна компетентність» більшість науковців використовують у професійному та соціокультурному аспектах (В. Баркасі, О. Бирюк, Н. Білоцерковська, Д. Годлевська, Д. Ішенко, В. Калінін, С. Шехавцова та ін.). Особливості міжособистісної взаємодії в рамках рідної і іншомовної культури досліджували Д. Карбо, Г. Фішер, теорію міжкультурної комунікації – Р. Коллінз, Н. Луман, М. Маклюен та ін.

Дослідження, присвячені аналізу міжкультурної компетентності, ґрунтуються на положеннях компетентнісного підходу. Це просліджується у роботах Н. Бібік, В. Давидова, О. Коберника, В. Кравцова, В. Краєвського, І. Лернера, М. Михайліченко та ін. Теорію діалогу культур розглядали М. Бахтін та В. Біблер у своїх працях.

Проблематика міжкультурної компетентності ще з часів початку вивчення міжкультурної комунікації у 1950-х роках та виведення її у наукову галузь була актуальною для усіх країн, що мали хоча б якісь контакти з представниками інших країн, але не завжди могли досягти взаєморозуміння.

Завдяки усвідомленню культурних відмінностей різних етнічних груп, що впливали на формування їх світобачення і устрій країн, та подальшому дослідженню факторів, які зумовлювали ці відмінності, у науковому світі з'явилися теоретичні та практичні надбання щодо знань, вмінь та навичок, якими має володіти індивід для досягнення успіху при взаємодії з представниками інших культур. На сьогоднішній день міжкультурна компетентність є інструментом досягнення успіху в міжкультурній взаємодії та якісному виконанні своїх професійних обов'язків.

Актуальність дослідження ми вбачаємо в тому, що його результати дають можливість більш ефективно вирішувати завдання підготовки високопрофесійного, компетентного вчителя іноземної мови та сприятимуть розв'язанню багатьох суперечностей. До них можна віднести суспільні вимоги до рівня міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови та реальним станом розвитку цієї професійної характеристики у процесі професійної підготовки. Також розбіжність у потребі розвивати міжкультурну компетентність та станом науково-методичного забезпечення процесу професійної підготовки у ЗВО.

Об'єктом дослідження є процес формування міжкультурної компетенції вчителя іноземної мови.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування міжкультурної компетенції майбутнього вчителя англійської мови.

Мета дослідження – на основі теоретичного обґрунтування проблеми дослідження визначити та експериментально перевірити педагогічні умови формування міжкультурної компетенції майбутнього вчителя ІМ.

Для досягнення мети ставилися **основні завдання**:

1. З'ясувати сутність, змістові характеристики та структуру міжкультурної компетентності майбутнього вчителя англійської мови.
2. Навчитися диференціювати суміжні поняття – міжкультурна і соціокультурна компетентності майбутнього вчителя.
3. Проаналізувати наукову базу в сфері розвитку міжкультурної компетенції викладача ІМ.
4. Дослідити етнічні, національно-культурні та лінгвокультурологічні особливості носіїв ІМ.
5. Змоделювати ідеальний зразок міжкультурно-компетентної особистості викладача ІМ та перевірити чи є толерантність результатом міжкультурної комунікації.

Методи дослідження: для досягнення мети, реалізації задач і перевірки гіпотези використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: *теоретичні* – аналіз і систематизація наукових джерел; класифікація, дедукція, індукція, моделювання з метою одержання об'єктивних висновків та теоретичних узагальнень стосовно сутності і умов формування міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, бесіда, тестування).

Теоретичне і практичне значення роботи. Матеріали кваліфікаційної роботи мають значення для осмислення ролі навчальних дисциплін, зв'язаних з іноземною мовою, та можуть бути використані студентами під час педагогічної практики та вчителями при підготовці до уроків англійської мови, підвищенні кваліфікації, при самоосвіті тощо.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи здійснена під час її обговорення на Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти «Мови та літератури в полікультурному суспільстві» (10 листопада 2021, м. Маріуполь, МДУ) та Всеукраїнській мультидисциплінарній конференції «Чорноморські наукові студії» на базі платформи «Zoom» (14 травня 2021 року, м. Одеса).

Публікації. Основні положення та висновки магістерської роботи висвітлено в тезах:

1) Акопян К. Інноваційні комп'ютерні технології у загальноосвітній школі при вивченні іноземної мови // Матеріали VII Всеукраїнської мультидисциплінарної конференції «Чорноморські наукові студії» (14 травня 2021, м. Одеса)

2) Акопян К. Комунікативний підхід при вивченні англійської мови // Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти «Мови та літератури в полікультурному суспільстві» (10 листопада 2021, м. Маріуполь).

та статті:

1) Акопян К. Формування соціокультурної компетенції учнів на уроках англійської мови // *Vox Philologi*. зб.наук.праць. Вип 10. / за заг. ред. доц. Назаренко Н.І. Маріуполь: МДУ, 2021. 220 с. С. 19 – 27

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків. Обсяг кваліфікаційної роботи становить 69 сторінок. Список використаних джерел налічує 67 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

1.1. Формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови як педагогічна проблема

Учителі іноземної мови – здебільшого, англійської – це перші люди, що долучають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку до іношомовної культури. Саме вони розпочинають знайомити дітей з мовною й культурною багатоманітністю світу, відкривають дитячу свідомість для пізнання інших культурних реалій, традицій, поведінкових моделей, цінностей.

Формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови забезпечувало б їм готовність до професійної діяльності в умовах етнокультурного різноманіття сучасного суспільства. У структурі міжкультурної компетентності, готовності до професійної діяльності в умовах етнокультурного різноманіття соціуму та освітнього простору навчального закладу К. Юр'єва виокремила три складники. Перший – особистісний, визначається толерантністю до проявів інокультурності, спрямованістю на толерантну взаємодію з представниками інших етнічних культур, прагненням до самовизначення у сфері міжкультурної комунікації, етнокультурною спрямованістю особистості. Другий складник – когнітивний, характеризується знанням про історію, побут, матеріальну, духовну та соціо-нормативну культуру різних народів, а також знанням основних нормативних документів, що регламентують здійснення міжкультурної освіти в Україні. Третій – діяльнісний, висвітлює уміння працювати з багатокультурним дитячим колективом та індивідуально – з дітьми-представниками різних етносів, співпрацювати з багатокультурним соціальним оточенням [67, с. 146].

Знання іноземної мови ще не гарантує вдалу участь у міжкультурній комунікації. Під час іншомовного спілкування між представниками різних культур, а тим більше – соціальних сфер, можливе виникнення повного непорозуміння, стану «культурного шоку» та переоцінки подібності рідної та іншомовної культури, їхньої конфронтації на рівні індивідуальної свідомості. Незнання норм та традицій спілкування носіїв іншої культури викликає стан, який виникає з причини неспівпадіння культур, і називається культурним шоком. Безліч дослідників відзначають, що випускник вищого освітнього закладу, у більшості випадків, незнайомий з іншомовною культурою, не відчуває потреби в поглибленні своїх знань, має монокультурну свідомість, не готовий до розвитку спілкування, в результаті чого недооцінює важливість навчання іншомовній культурі [19, с. 4].

В процесі вивчення іноземної мови у суб'єктів навчання формується вторинна мовна особистість. Це поняття розглядається як одне з центральних у теорії міжкультурної комунікації. На думку В. Махінова, вторинна мовна особистість – це «особа, що прилучена до культури народу, мова якого вивчається, тобто до нерідної мови і культури; людина, яка може себе реалізувати в діалозі культур». Під час засвоєння іноземної мови вторинна мовна особистість оволодіває іншою «мовною картиною світу», що дає можливість зрозуміти нову культуру [40, с. 74].

Не є секретом, що багато освітніх можливостей відкриваються у міжкультурному вимірі вивчення англійської мови. Ця мова виступає потужним засобом здобуття інформації про інші країни й культури. Англійська мова є джерелом найновішої освітньої інформації в різних академічних галузях. Існує також безліч веб-сайтів, де можна знайти лекції відомих науковців англійською мовою і таким чином розширити свій науковий світогляд. Завдання професійного оволодіння англійською мовою висуває перед підготовкою майбутнього вчителя нові професійні виклики. Поширення англійської мови як світової мови міжнародного

спілкування спонукає майбутніх учителів до глибшого розуміння ними, з якою метою треба сьогодні навчати мови і як здобута мовна компетентність може бути застосована їх учнями. Вивчення мови розвиває метакогнітивні вміння, допомагає розвивати творче, аналітичне мислення студентів та заохочує індивідуальність. Воно уможлиблює продуктивніше й швидше використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і їх продуктів (комп'ютерних програм, різноманітних гаджетів, цифрових пристроїв, Інтернету), зменшує витрати часу на здобуття необхідної інформації. Англійська мова виступає знаряддям міжнародного особистого й дистанційного академічного спілкування. Студенти можуть відвідувати міжнародні конференції за кордоном. З її допомогою можна здобути освіту за кордоном, що дає можливість відкривати нові життєві перспективи. Для студентів це важливо, тому що вони можуть одержати шанс взяти участь в обмінних освітніх програмах [42, с. 540].

Знання мови може стати джерелом додаткового заробітку для студента, адже в нашій країні все більше й більше людей хочуть знати мови, тож студенти можуть підпрацьовувати репетиторами з англійської мови, чи навіть копірайтерами в рекламних агентствах. Включення в зміст навчання комунікативних ситуацій спілкування між представниками різних культур за допомогою цієї мови та інформації про ці культури розширює перспективи ознайомлення учнів з культурами інших країн, як добре відомих, так і мало відомих, порівняння, виділення схожих і відмінних рис між ними та власною національною культурою. Наприклад, студентам можна запропонувати завдання, що зосереджуються на виявленні відмінностей між культурами країни носіїв мови, користувачів англійської мови з країн неносіїв мови й національної культури учнів. Навчання англійської мови в умовах діалогу культур створює сприятливі умови для встановлення міжмовних зв'язків і культурної самоідентифікації. При оволодінні мовленнєвою діяльністю, той, хто навчається, природно використовує свої знання про систему рідної мови,

уміння і навички в процесі оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю. Результати перенесення можуть бути позитивними і негативними. В першому випадку перенос прискорює процес оволодіння новою мовою, в другому – ускладнює, постільки система рідної мови, а також і ІМ, наявні мовні і мовленнєві уміння і навички не співпадають з новою мовою, яка вивчається. Це явище називається інтерференцією [37, с. 5].

О. Леонт'єв вважає за доцільне будувати міжмовну зіставну модель, яка підкреслює те спільне, що є в рідній та іноземній мові, що є спільного у продукуванні висловлювань цими мовами, а також те, що їх розділяє [34, с. 280].

Тож, завдання вчителів донести до учнів важливість вивчення англійської мови як засобу міжнародної комунікації та використання необхідних комунікативних стратегій. Учитель має знати, як пояснити й застосувати це, щоб учні зрозуміли значення володіння англійською мовою. Від учителя вимагаються особливі професійні вміння. Новий погляд на застосування англійської мови може викликати необхідність змінити традиції, методи й зміст навчання. Він покладає нові соціальні й моральні зобов'язання на вчителя в очах учнів. Вчителі мають зрозуміти результати поширення англійської мови й складні проблеми, які їм доведеться розв'язувати. Потрібно також постійно оновлювати мовні знання, адже англійська мова як міжнародна мова спілкування постійно розвивається, тому вчитель повинен збагачувати свій вокабуляр і опрацьовувати нову інформацію. Англійська мова, як світова мова міжкультурного спілкування, відкриває нові можливості для ділових контактів, професійного вдосконалення й кращий доступ до професійного досвіду своїх колег (міжнародні обмінні програми, самоосвіта за допомогою електронних ресурсів чи в режимі онлайн, участь у конференціях, комунікація з зарубіжними колегами й бізнес-партнерами, Інтернет-блоги, форуми, вебінари тощо). Цей зарубіжний досвід є дуже

корисним. Володіння англійською мовою є значною перевагою у пошуках хорошої роботи (вищий рівень заробітної плати у себе в країні, вищі шанси на отримання посади у міжнародній компанії, кращі можливості знайти роботу за кордоном, здатність більш професійно підготувати своє резюме, більше шансів підвищення на роботі, можливість додаткових заробітків поза основним робочим місцем). Це необхідна умова для професіонала XXI століття, незалежно від роботи, яку він обирає [42, с. 542].

Отже, як результат нового погляду студентів на свої професійні завдання, викликаного цілеспрямованою роботою викладача, можна зробити висновок, що готовність майбутніх учителів до втілення у своїй педагогічній діяльності міжкультурно спрямованого навчання англійської мови не може сприйматися як апіорна професійна якість. Формування такої готовності має вестися цілеспрямовано, за допомогою спеціальних методичних засобів і прийомів на основі особливих принципів. Проблема розробки такого інструментарію й формування міжкультурної компетентності сучасного вчителя ще чекає на своє вирішення.

1.2. Диференціація понять «міжкультурна компетентність» і «соціокультурна компетентність» майбутнього вчителя англійської мови

На думку вчених (О. Антонов, О. Байбакова, В. Беспалько, М. Євтух, Н. Кузьміна, О. Ломакіна, В. Монахов, Н. Ничкало, Є. Павлютенков, А. Пискунов, М. Розов, В. Сластьонін), найважливішим елементом професійної компетентності та загальної культури прогресивного вчителя є міжкультурна компетентність, яка виявляється в умінні досягати взаєморозуміння з представниками різних культур на основі знань, розуміння й дотримання універсальних правил і норм етикету іншомовного спілкування, у здатності особистості виходити за межі власної культури й набувати якостей медіатора культур, не втрачаючи

власної ідентичності. Сучасне полікультурне суспільство, високий ступінь мобільності представників різних соціальних груп вимагають від майбутніх педагогів готовності до контакту з представниками інших культур [22, с. 180].

Соціокультурна компетентність являє собою компонент різних видів компетентностей залежно від підходу до класифікації. У радянській лінгводидактиці соціокультурну компетентність характеризували як компонент міжкультурної компетентності студентів, які вивчали російську мову як іноземну [40, с. 77]. У Канаді ця компетентність потрактована як складник академічної мовної компетентності. В Україні соціокультурну компетентність виокремили серед предметних компетентностей у вивченні української мови («Державний стандарт другого покоління»). Аналіз оновлених програм, які розроблені з огляду на Закон України «Про освіту» та «Концепцію «Нова українська школа», засвідчує, що соціокультурний компонент представлений у структурі іншомовної компетентності [47, с. 108].

Варто зазначити, що всі компоненти соціокультурної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного та соціального контекстів. Якщо контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія мови, то соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається.

Західні моделі комунікативної компетенції розглядають соціокультурний компонент як допоміжний соціолінгвістичної компетенції. Адже знання норм поведінки, цінностей, правил спілкування є необхідним для вибору правильного мовленнєвого реєстру. Знання культури є необхідним для вірної інтерпретації того, що відбувається у конкретній ситуації в іншокультурному середовищі. Незнання соціокультурного контексту і відсутність стратегій для вирішення проблеми підготовки сучасного вчителя можуть виявитись вирішальними факторами при комунікації з носіями мови. Соціокультурна компетенція

дозволяє всім, хто спілкується іноземною мовою, відчувати себе майже на рівних з носіями мови (по відношенню до культури), а це є важливим кроком до адекватного володіння мовою [21, с. 151].

Отже, на сучасному етапі викладання іноземних мов, знання культури країни й народу є не просто важливими, вони відіграють вирішальну роль при використанні мови й впливають на іншомовну компетенцію студентів. Зміст соціокультурного компонента навчання іноземним мовам розглядається у 3 напрямках: засіб комунікації, національна ментальність, національне надбання. Термін «соціокомунікація» вміщує сукупність прийомів і засобів усної та писемної передачі інформації представникам іншої культури й субкультури [63, с. 165]. До них належить мова, до якої ми включаємо специфічні відмінності між існуючими мовними варіантами. Ці відмінності можна спостерігати в лексиці, граматиці, фонетиці. До мови також відноситься мова звуків, жестів й невербального спілкування. До особливостей письмової комунікації ми відносимо правила написання дат, звертань, адрес і т.п. Під національною ментальністю ми розуміємо спосіб мислення представників певної культури, яка визначає їх поведінку і те, що вони чекають подібного з боку своїх співрозмовників. В. Сафонова розглядає ментальність країни, мова якої вивчається в 3 вимірах: загальному, ситуативному і культурному самовизначенні. До загальних характеристик відносяться 3 компонента: знання, поведінка і відношення. Яскравими прикладами цих компонентів є свята, традиції та обряди носіїв мови. Ситуативні характеристики ментальності можуть включати установку ментальності, сприйняття й вираження. Коли йдеться про ментальність, слід виділити ще один елемент – культурне самовизначення, до складу якого можуть входити всі загальні та ситуативні характеристики. У суспільстві люди групуються за певними ознаками: за інтересами, професією, політичними поглядами. Студенти можуть знайомитися з різними культурними групами, які об'єднані національними нормами. Це

дає їм змогу отримати більш повну картину культури країни, мова якої вивчається. А це має забезпечувати стійкий пізнавальний інтерес до предмета та ефективне формування соціокультурної компетенції. [10, с. 46].

Одне з перших трактувань феномена «соціокультурна компетентність» було запропоноване фахівцями Ради Європи Jan van Ek та John L. M. Trim у дослідженні «Threshold 1990». Згідно з даним документом, соціокультурна компетенція визначається як аспект комунікативної здатності особистості, який містить ті специфічні особливості суспільства та його культури (здатність до адекватної взаємодії в ситуаціях повсякденного життя, становлення і підтримки соціальних контактів за допомогою комунікації), які проявляються в комунікативній поведінці членів даного суспільства. Науковці класифікують ці ознаки як «соціальні конвенції», «соціальні ритуали» та «універсальний досвід», оволодіння якими є необхідною умовою для успішної комунікації [3, с. 94].

З позиції соціальної педагогіки термін «соціальний» трактується як суспільний, що пов'язаний із життям та стосунками людей у суспільстві. Мова йде не тільки про соціальний розвиток та виховання людини, а її орієнтації на соціальні цінності, норми і правила суспільства, у якому вона мусить жити та реалізовувати себе як особистість.

Визначення терміну «соціокультурна компетентність» розглядало багато науковців, таких як: О. Базилевська, Т. Варянюк, Т. Жукова, Ю. Золотко, Л. Іванченко, Л. Кнюх, Л. Ліпшиць, О. Огієнко, К. Фодор, Т. Фоменко, Н. Хоменко, С. Чехова, S. Savignon, P. Sysoyev та ін. Сутність, ознаки, види, характеристики досліджуваного поняття представлені у наукових роботах таких вчених як: К. Дворак, А. Поленова, І. Процюк, Л. Риченкова, А. Сафонов, І. Сенько, М. Melati, N. Safitri і т. д. [34, с. 133].

Соціокультурна компетентність – це вміння і готовність застосовувати сукупність соціопедагогічних, соціолінгвістичних,

соціопсихологічних, країнознавчих та міжкультурних знань для досягнення порозуміння між особами або групами, які є представниками різних соціумів, мовними засобами та в межах соціокультурного контексту однієї із сторін, наголошує О. Жорнова [29, с. 97].

М. Максимець розуміє соціокультурну компетентність як здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо [38, с. 212].

І. Мінчак виокремлює соціокультурну толерантність, яка виявляється в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння, узгодженості різних поглядів, інтересів та базується на засадах доброти, емпатії, поваги [42, с. 538].

Можна цілком погодитися з П. Сисоевим, який трактує соціокультурну компетентність як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях [53, с. 16].

Застосувавши до формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови компетентнісний підхід, М. Шиловська доходить висновку, що соціокультурна компетентність є системотворчим чинником професійної культури вчителя, оскільки перетворює її у відкриту і самодостатню систему, яка розвивається і саморегулюється. У свою чергу, соціокультурна компетентність є підсистемою професійної культури, оскільки вона має ознаки системності, її компоненти взаємодіють між собою. Науковці вважають, що компетентність можна розглядати як результативно-діяльнісну характеристику навчання. Реалізація компетентнісного підходу в умовах підготовки майбутнього вчителя іноземної мови сприяє підготовці кваліфікованого, професійно мобільного фахівця, здатного до роботи на рівні сучасних вимог. Тому М. Шиловська розуміє соціокультурну компетентність як сукупність відповідних компетенцій, складну комплексну характеристику, яка

відображає інтеграцію професійно-теоретичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей і практичних умінь педагога. [65, с. 81].

Соціокультурна компетентність трактується Т. Фоменко як якісна характеристика особистості, що базується на сукупності набутих знань соціальних та культурних сфер життя, ціннісних орієнтацій; як здатність та готовність до міжкультурного спілкування з носіями інших мов та культур, до участі в діалозі культур; як важливий фактор розвитку особистості, соціалізації її в сучасному суспільстві, самореалізації та культурного самовизначення [61, с. 153].

На думку О. Жежери, соціокультурна компетентність як важлива характеристика особистості визначає ціннісні орієнтації індивіда, сприяє їх формуванню та є сферою їх практичної реалізації [28].

Тож, розглянувши усі дефініції поняття «соціокультурна компетентність», можна зробити висновок, що деякі з них мають спільні риси, інші – суттєво відрізняються між собою.

Міжкультурна ж компетенція – це знання соціокультурного контексту використання іноземної мови та уміння спілкуватися в даному контексті. Міжкультурна компетенція надає можливості виходу за межі рідної культури, вона є частиною комунікативної компетенції. Отже, коли ми об'єднуємо терміни «міжкультурна компетенція» і «комунікативна компетенція» в одне ціле, маємо на увазі спілкування представників різних культур, які усвідомлюють свою відмінність [24, с. 295].

Міжкультурний аспект має стати змістом комунікативної компетенції, основним орієнтиром для формування комунікативної лінгвістичної компетенції. Уміння спілкуватись у рамках діалогу культур вимагає цілого ряду вмінь: вміння ставити себе на місце інших учасників спілкування, вміння проявляти ініціативу міжкультурного контакту, вміння прогнозувати соціокультурні недоліки, які можуть призвести до непорозуміння, вміння брати на себе відповідальність за усунення можливого міжкультурного непорозуміння, вміння проявляти

дипломатичність, вміння бути гідним представником власної культури, вміння існувати у багатокультурному середовищі. Такий рівень володіння іноземною мовою, напевно, можна вважати ідеальним і до нього потрібно прагнути [57, с. 245].

«Міжкультурна компетенція» належить до сучасних понять і стоїть в центрі наукових дискусій, про що свідчать різні назви цього поняття: «міжкультурна компетенція», «міжкультурна комунікаційна компетенція», «міжкультурна ефективність» тощо. Якщо шукати дефініцію поняттю «міжкультурна компетенція», то найчастіше пояснення будуть не дуже чіткі. Як правило, під цим поняттям розуміють здатність вміти обходитись з усім, що пов'язане з іншою культурою, також вміння спілкуватися з людьми, представниками іншої культури і вдало інтегруватися в процес комунікації [12, с. 103].

Міжкультурна компетенція ґрунтується на знаннях та вміннях, здатності здійснювати шляхом створення спільного для комунікантів значення того, що відбувається і досягати в результаті позитивного для обох сторін спілкування. Метою формування міжкультурної компетенції є досягнення такої якості мовної особистості, яке дозволить їй вийти за межі власної культури та набути якості медіатора культур, не втрачаючи власної культурної ідентичності. Н. Васильєва дає наступне визначення міжкультурної компетенції: «Це знання життєвих звичок, традицій, установок даного соціуму, формуючих індивідуальні та групові особливості; індивідуальних мотивацій, форм поведінки, невербальних компонентів (жести, міміка), національно-культурних традицій, системи цінностей» [18, с. 445].

Міжкультурна компетенція звичайно передбачає глибокі знання іншої культури та мови. Ряд дослідників за кордоном, роблячи визначення поняття міжкультурної компетенції, наголошують на деяких якостях поведінки особистості, які і називаються компетенцією при комунікації з представниками інших культур. До таких якостей належать наступні:

повага та позитивна оцінка іншої людини; позитивна реакція на поведінку іншого індивіда; сприйняття точки зору співрозмовника, спроможність подивитись на події з його позиції; толерантність до неочікуваної зміни подій, здатність подолати раніше невідому невизначену ситуацію, не показуючи своєї невпевненості [18, с. 446].

Існують інші сучасні моделі міжкультурної компетенції, які передбачають здатність досягати в рівній мірі успішного розуміння як представників інших культур, так і представників своєї культури. Підкреслюються наступні компоненти цієї здібності: знання моделей і комунікативних дій та їхньої інтерпретації як у своїй власній, так і у культурі, що вивчається; загальні знання про стосунки між культурою і комунікацією, що містять залежність ходу думок та поведінки від специфічних для даної культури особливостей мислення, а також різниці між культурами, які визначаються цими особливостями; набір стратегій для стабілізації взаємодії, тобто для рішення виникаючих в ході комунікації непорозумінь або навіть можливих конфліктів. Основною перевагою такого підходу є те, що існує взаємозв'язок двох сторін міжкультурної компетенції особистості - здатність розуміти рідну та чужу культуру [54, с. 3].

В західній науковій літературі існують різні моделі міжкультурної компетенції. Наприклад, має місце така модель: міжкультурна компетенція складається з п'яти компонентів: ставлення до іншої культури; знання; вміння інтерпретації і співвідношення; вміння відкриття та взаємодії; критичне усвідомлення культури або політична освіта. Стосунки між представниками різних культур з високим рівнем міжкультурної компетенції повинні ґрунтуватись на основі відкритості і зацікавленості, готовності відмовитись від упередження відносно іншої та рідної культур. Компонент знань містить в собі інформованість про соціальні групи, їх характеристики і практичну діяльність у власній країні та країні партнера по спілкуванню, про загальні процеси соціальної взаємодії та взаємодії

особистостей, знання фактів про рідну культуру, та ту, що вивчається, наявність паралінгвістичних засобів спілкування. Вміння інтерпретації та співвідношення полягають у здатності людини інтерпретувати документ або подію іншої культури, пояснювати його і порівнювати з явищами власної культури. Ще одним компонентом міжкультурної компетенції є вміння засвоювати нові знання про культуру, вміння користуватись знаннями і навичками в умовах комунікації та взаємодії в реальному часі. І останній компонент, критичне усвідомлення культури або політична освіта, полягає у вмінні критично і на основі певних критеріїв давати оцінку світогляду, діяльності і результатам діяльності, які притаманні власній та чужій культурі [18, с. 447].

1.3. Аналіз наукових досліджень в сфері розвитку міжкультурної компетенції викладача іноземної мови.

Питання культурної компетентності розглядали такі дослідники, як М. Байрам, М. Беннет, С. Бочнер, С. Бондаренко, Н. Головіна, В. Кудикунст, О. Лешер, С. Лур'є, О. Мпролюбов, І. Плужник, О. Садохін, Л. Самовар, В. Сафонова, С. Сторті, Е. Хірш.

Міжкультурна компетентність як науково-педагогічна проблема була предметом дослідження в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема В. Баркасі, М. Байрам, М. Беннет, С. Бочнер, Ю. Варданян, Н. Гальсакової, Е. Зеєра, І. Зимньої, В. Краєвського, В. Кудикунст, Г. Єлизарової, О. Леонтовича, Р. Мільруд, О. Мпролюбова, О. Новікової, І. Переходько, О. Пометун, Д. Равена, С. Радул, О. Садохіна, В. Сафонова, Е. Хірш, Я. Кім, Л. Самовар, С. Сторті, В. Хугтмахера, А. Хуторського, С. Шехавцова, G. Chen, D. Deardorff, K. Knapp, J. Knight, C. Kramersch, A. Moosmuller та ін. [49, с. 67].

Науковий інтерес вітчизняних (Ф. Бацевич, Л. Мацько, О. Селіванова, Н. Бідюк та ін.) і зарубіжних учених (І. Абакумова, А.

Асмолов, В. Біблер, Б. Вульф, В. Золотухін, І. Стернін, Г. Олпорт, С. Хеллер, Р.Вандберг та ін.) становлять питання філософії та психології міжкультурного спілкування й взаєморозуміння, механізми формування толерантної особистості. Серед педагогічних аспектів міжкультурної комунікації більше досліджені проблеми діалогу культур у процесі навчання іноземних мов (Є. Верещагін, В. Костомаров, С. Тер-Мінасова, Г. Томахін, В. Фурманова, І. Халєєва та ін.) [27, с. 4].

У своєму дослідженні П. Сисоєв звертається до питання розширення соціокультурного простору студентів, вважаючи, що навчання культури країни, мова якої вивчається, може створити сприятливі умови для культурного самовизначення особистості, якщо воно відбуватиметься за принципом розширення кола типів і видів культур, від близьких і знайомих студенту до більш віддалених і невідомих. Автор висловлює думку, що вивчаючи і спостерігаючи подібності між культурами і спільнотами рідної та іноземної мови, студенти зможуть розширити свій міжкультурний простір і будуть сприймати своїх однолітків із країни мови, що вивчається не як «інших» та «чужих», а як сучасників і співгромадян єдиного світу, об'єднаних спільними цінностями, інтересами, професійною діяльністю, проблемами та шляхами їх вирішення [53, с. 14].

Термін «міжкультурна комунікація» або «міжкультурна інтеракція» вперше використали Г. Трейгер і Е. Голл у праці «Культура і комунікація. Модель аналізу» (1954), де визначали її як ідеальну ціль, до якої має прагнути людина у бажанні якнайкраще адаптуватися до навколишнього світу. Однак варто зазначити, що міжкультурні відмінності, проблема співвідношення культури і комунікації цікавили філософів ще з античних часів, а особливо у XVII–XX ст. (Л. Вітгенштайн, Г. Гадамер, І. Кант, Ф. Ніцше, З. Фрейд, О. Шпенглер та ін.). Поняття «міжкультурної компетенції» набуло широкого розповсюдження на початку 1970-х рр., коли відбувалося становлення міжкультурної комунікації як самостійного наукового напрямку. Майже за півстоліття зарубіжні й вітчизняні

дослідники, зокрема Н. Алмазова, А. Анненкова, Б. Могилевич, С. Радул, Ю. Яценко, присвятили значну кількість праць вивченню «міжкультурної компетенції». [7, с. 224].

Уперше термін «міжкультурна комунікативна компетенція» було запропоновано Н. Чомськи і Д. Хаймсом. У 1965 р. Н. Чомськи навів детальне та чітке розмежування двох важливих концепцій, а саме: компетенції й функціонування. На його думку, компетенція визначає рівень засвоєних лінгвістичних знань, а не практичне використання мови. Функціонування ж означає практичне використання мови в специфічних ситуаціях або практичне використання мови в унікальному лінгвістичному середовищі всіма учасниками комунікативного процесу. При цьому основним об'єктом лінгвістичної теорії насамперед має бути саме учасник однорідного лінгвістичного комунікативного середовища. Проте пріоритетним питанням для дослідника залишалася компетенція, а не сама мова. На противагу Д. Хаймс уважав компетенцію у визначенні Н. Чомськи виключно мовною компетенцією, яка не може включати все практичне використання мови в унікальному мовному середовищі. Він розглядав мовну компетенцію як складову комунікативної компетенції, яка не лише уможлиблює процес вивчення мови, а й забезпечує здатність використовувати мову належним чином у процесі комунікативної взаємодії. Однією із важливих проблем міжкультурного спілкування є розуміння актів мовної діяльності в мультикультурному контексті. Акти мовної діяльності, зокрема, подяка, вибачення, запитання, варіюються міжкультурно, і належне використання мовних актів є предметом культурних варіацій [26, с. 29].

Таким чином, успішна міжкультурна комунікація потребує особливих знань носіїв мови щодо значення певних мовних актів. Знання лише іноземної мови, якою розмовляє інша національна спільнота, є недостатнім для ведення успішної міжкультурної комунікації.

Тож, явище міжкультурної компетентності є надзвичайно актуальним у контексті сучасного глобалізованого світу. Виділяють шість типових послідовних стадій, що вказують на прогресивний розвиток сприйняття чужої культури у процесі міжкультурної комунікації: заперечення відмінностей культур, захист власної культури, мінімізація культурних відмінностей, визнання та сприйняття існування міжкультурних відмінностей [54, с. 6]. Безумовно, студенти, майбутні фахівці, повинні бути готовими до міжкультурного спілкування із представниками інших країн, до вибору відповідного стилю міжкультурної поведінки та бути здатними до підтримки діалогу, при цьому вміти використовувати та знаходити нестандартні рішення у незнайомих міжкультурних ситуаціях. Найдоцільнішими методами міжкультурного тренінгу є інтерактивні рольові і ділові ігри, багатоаспектний аналіз специфічних для даної культури комунікативних ситуацій, дослідницькі проекти з міжкультурної проблематики, які можна виконати з використанням наукової літератури або матеріалів з Інтернету, а також на основі свого досвіду після перебування в умовах іншої культури [54, с. 7].

Важливість одночасного вивчення іноземної мови та культури країни, мова якої вивчається, підтверджує В. Гурмаза, наголошуючи на принципах їх єдності. Перший принцип реалізується на засвоєнні людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури. При цьому важливо сформувати у студентів позитивне ставлення до отриманої в процесі навчання інформації про країну. Другий принцип – формування у студентів позитивної установки до народу, який є носієм мови, адже вивчення мов починається з метою зближення народів. Третій принцип втілює в собі вимоги цілісності і гомогенності мовного навчального процесу: країнознавча інформація підлягає витягу з природних форм мови і з навчальних текстів і не має привноситися ззовні. Четвертий принцип також пов'язаний із уточненням специфіки країнознавства: країнознавчий

аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності [27, с. 10].

Російський дослідник М. Бергельсон виділяє прикладний аспект у дослідженні міжкультурної комунікації. До принципово прикладних напрямів він відносить вивчення професійної комунікації. Центральне поняття у сфері міжкультурної комунікації – міжкультурна сенситивність (англійською Intercultural sensitivity), її поліпшення в умовах неоднозначності у суспільстві стає важливою складовою професійної придатності спеціаліста. З цією метою було створено велику кількість навчально-просвітницької літератури та міжкультурних тренінгів. Підвищення сенситивності фахівця має відбуватися у декілька етапів: 1) спочатку учасники повинні усвідомити, що така проблема існує, за допомогою рольової гри; 2) учасники отримують необхідну інформацію про особливості міжкультурної комунікації взагалі і для окремих культур зокрема через вправи та проблемні ситуації, котрі потрібно вирішувати. На даний момент наукові дослідження у сфері міжкультурної комунікації фокусуються на поведінці людей, котрі стикаються з розбіжностями у мовленнєвій діяльності та наслідками цих розбіжностей. Результатами досліджень стали описи культурної специфіки при вираженні та інтерпретації ситуативних мовленнєвих дій комунікантів. Ці описи, у свою чергу, стали основою для створення спеціальних тренінгів, курсів, асиміляторів, котрі допомагають здобути крос-культурну компетентність [13, с. 116].

На заняттях з іноземної мови можливо використовувати такі різновиди ігор: сюжетні, ситуаційно-рольові, ділові. У залежності від рівня комунікативних умінь студентів (високий, середній, низький) обираються найбільш адекватні запитання, які вимагають від студентів уміння легко і швидко приймати умови, запропоновані ситуацією, а також імпровізувати. Ділова гра включає в себе імітаційні вправи, ігрове проектування, аналіз ситуації. При цьому формується комплекс комунікативних умінь і уміння

відчувати партнера зі спілкування, уміння ідентифікувати себе з ним, знаходити способи досягнення позитивного кінцевого результату. Проведення занять проходить у різних формах: бесіди, конференції, диспути. Ігри створюють для їх учасників умови, за яких студенти повинні усвідомлювати сутність ситуації; визначити особисте ставлення до ситуації; розуміти позицію співбесідника; імітувати ситуацію із реального життя [10, с. 54].

На думку А. Садохіна, центральне місце серед процесів глобалізації займає здібність адекватного освоєння культурних цінностей інших народів, оскільки глибина та ефективність цієї взаємодії визначає взаємну зацікавленість партнерів один в одному, можливість задоволення ними своїх потреб та запитів, ступінь їх готовності приймати участь в діалозі культур [22, с. 101].

Аналіз проблем освоєння іншої культури, культурного шоку і акультурації поставив перед дослідниками закономірне питання про цілеспрямоване навчання, про підготовку людини до життя в чужій культурі і до міжкультурної взаємодії. Для цього, як вважає один із найбільших фахівців із міжкультурної комунікації М. Беннет, потрібно розвинути у людини міжкультурну чуйність. Тому в його моделі освоєння чужої культури акцент робиться на чуттєвому сприйнятті і тлумаченні культурних відмінностей. Це і є міжкультурна чуйність. Людям важливо усвідомити не подібність між собою, а відмінності, тому що всі труднощі міжкультурної комунікації виникають саме через неприйняття міжкультурної різниці. Усвідомлення культурних відмінностей, на думку М. Беннета, проходить кілька етапів. На початковій стадії розвитку саме існування цих відмінностей, зазвичай, не усвідомлюється людиною. Потім інша культура починає усвідомлюватися як один із можливих поглядів на світ. У цей час міжкультурна чуйність починає зростати, людина починає відчувати себе членом більш аніж однієї культури. На останніх стадіях розвитку рівень міжкультурної чуйності зростає, оскільки визнається

існування декількох точок зору на світ. Далі відбувається формування нового типу особистості, яка свідомо відбирає та інтегрує елементи різних культур [1, с. 148].

Для того, щоб виробити в процесі професійної підготовки у майбутніх вчителів іноземної мови ціннісне ставлення до цінностей культури країни мову якої вони вивчають, необхідно, насамперед привнести ці цінності в зміст курсу. О. Леонт'єв зазначав, що цінності, що склалися в культурі, є тільки тоді дієвими для людини, коли знайдуть для неї «особистісний сенс». Тільки перетворивши цінності на особистісному рівні, людина здатна проектувати майбутнє [35, с. 148].

У відповідності до ціннісних орієнтацій одні і ті ж життєві питання можуть вирішуватися по-різному в різних культурах і приводити до різних реакцій, вчинків, думок і оцінок. Важливими параметрами, за якими визначаються ціннісні орієнтації конкретної культури, є ставлення до природи, часу, простору, діяльності, характеру спілкування, характеру аргументації під час бесіди, особистої свободи та автономності особистості, суперництва, влади, сутності людини.

Актуальним завданням сучасної освіти є формування студента як культурного посередника в ситуаціях міжкультурного спілкування, як суб'єкта діалогу культур. Знання про культуру іншої країни сприяють розвитку загальної ерудиції, допомагають краще адаптуватися до іншомовного, полікультурного оточення, що є однією з важливих передумов забезпечення здатності до міжкультурної взаємодії і досягнення взаєморозуміння. Культурологічний компонент у змісті навчання іноземної мови є основою формування міжкультурної компетентності та відіграє суттєву роль у розвитку особистості тих, хто навчається.

Отже, культурологічний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови передбачає, що вивчення іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування має бути тісно пов'язане з активним використанням іноземної мови як інструмента пізнання світової культури,

національних культур народів, що спілкуються тією іноземною мовою, яку вивчають студенти. Така освіта спрямована на розвиток світосприймання студентів, на усвідомлення себе як носія певної національної культури, на розвиток духовного потенціалу майбутніх педагогів, їх потреби у самовдосконаленні. Свою принципову позицію, щодо культурологічного спрямування професійної підготовки вчителя іноземної мови висловив російський науковець Е. Пасов. Він запропонував систему професійної підготовки вчителів іноземної мови, яка ґрунтується на культуровідповідній моделі. На думку науковця, причина невідповідності рівня освіти вимогам суспільства криється, насамперед, у зростаючому розриві між освітою і культурою, оскільки сучасні вчителі передають тільки знання, а не цінності [45, с. 93].

Отже, враховуючи основні концептуальні ідеї Е. Пасова щодо підготовки вчителів, зокрема вчителів іноземної мови, можна сформувати дещо іншу структуру навчального процесу. Зміст системи професійної підготовки вчителя базується не на основі дисциплін, а на основі видів культур (іншомовна, методична, психологічна, педагогічна, філологічна, духовна, соціальна, соматична), які в процесі єднання і створюють професійну культуру вчителя. У кожній із культур необхідно при визначенні змісту освіти виділити всі чотири види культури (знання, вміння, творчість, бажання), розкрити їх зміст конкретно і відібрати те, що увійде в програму професійного навчання.

На підставі факту, що мова не існує поза культурою, більше того, мова як один з видів людської діяльності є невід'ємною складовою культури, І. Закірянова робить висновок про те, що культура водночас із мовою, мовленням, мовленнєвою діяльністю – це один із об'єктів навчання. В результаті знайомства з культурою країни мови, що вивчається, студенти отримують знання, навички та вміння, які забезпечують можливість міжкультурної комунікації, тобто здатність до взаєморозуміння учасників комунікації, що належать до різних

національних культур. Автор стверджує, що поряд з рідною культурою під впливом вже існуючих стереотипів про культуру, що вивчається, формується нова культура. Вирішальним чинником у такому випадку буде вплив рідної культури на уявлення про культуру тієї мови, яка вивчається. У цьому зв'язку рідна культура у взаємодії з культурою країни, мова якої вивчається, знаходить відображення як у принципі навчання міжкультурної взаємодії, так і у «діалозі культур» як засобі міжкультурного спілкування. Результатом знайомства з культурою країни мови, що вивчається, та оволодіння способами міжкультурного спілкування є соціокультурна компетентність [30, с. 188].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що зарубіжні та вітчизняні науковці, досліджуючи поняття «соціокультурна компетентність», особливу увагу приділяють співвивченню мов, культур та цивілізацій, взаємозв'язку мови та суспільства (соціуму), мови та культури. Існує декілька тлумачень цього явища, інтерпретації його сутності та структури. Але наразі немає єдиного визначення соціокультурної компетентності. Більшість дослідників визначають соціокультурне спрямування навчання з позиції соціокультурної компетенції, а не компетентності; деякі вживають ці поняття в одному значенні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

В Розділі 1 було розглянуто педагогічну проблему формування міжкультурної компетентності. Було визначено поняття міжкультурної й соціокультурної компетенції вчителя ІМ. А також проаналізовано наукові дослідження у цій сфері.

Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити умовивід, що сучасна ситуація в освітній сфері вимагає фахівця, який володіє сукупністю професійних знань, умінь та навичок, а також усіма потрібними компетентностями, серед яких міжкультурна, займає першу ланку. Компетентнісний підхід для майбутніх вчителів іноземних мов є необхідним й означає, що вони зможуть досягти високого рівня якості власної педагогічної діяльності та вміло конкурувати на ринку праці. Тож, розвиток професійної компетентності – це розвиток творчої індивідуальності, здібностей адаптуватися до зміни педагогічного середовища, змоги підлаштовуватися до інновацій, бути гнучким та спроможним на нові відкриття у сфері освіти.

Аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що успішність вчителя в сучасному багатонаціональному суспільстві залежить від рівня сформованості міжкультурної та соціокультурної компетенції, лінгвокраїнознавчої та лінгвокультурологічної спрямованості. Майбутній вчитель іноземних має бути здатним до активної й ефективної життєдіяльності в полікультурному середовищі, розуміти й поважати інші культури, уміти жити в злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань, культивувати поважне ставлення до особистості, та найголовніше – навчати цьому учнів, транслювати усі переваги долучення до діалогу культур та створювати умови для міжкультурного розвитку учнів засобами іноземної мови.

Процес оволодіння іноземною мовою не обмежується лише мовними та мовленнєвими знаннями. Більш того, знання про культуру власного

народу поглиблюються через осмислення чужої культури, бо визнання розбіжностей допомагає пробудити почуття гордості за свою країну, народ, традиції і т.д. Можна сказати, що міжкультурний компонент сприяє формуванню в учнів уявлення про діалог культур, про можливу співпрацю в майбутньому, взаєморозуміння і позитивне ставлення до інших народів.

Майбутній вчитель іноземних мов це свого роду «медіатор культур», або спеціаліст з міжкультурної комунікації, роль якого бути посередником між культурою своєї країни та країни, мова якої вивчається.

Деякі науковці ототожнюють поняття міжкультурна та соціокультурна компетенція, інші навпаки диференціюють. Теж саме трапляється з термінами «компетенція» і «компетентність». У працях зарубіжних і вітчизняних учених те, що загальне й виформовується в освітньому процесі – це компетенція, а індивідуальне, тобто набуте внаслідок освітнього процесу – компетентність. Таким чином, компетенція розглядається як здатність, яка виформовується в освітньому процесі, ґрунтується на знаннях, цінностях, нахилах і дає можливість установити зв'язок між знаннями і ситуацією, виявити процедуру, придатну для розв'язання навчальної, соціальної або професійної проблеми. Компетентність же є об'єктом оцінювання, становить результат освітнього процесу і виражається в оволодінні суб'єктом набором компетенцій.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІМ

2.1. Вивчення національно-культурних особливостей носіїв ІМ

В сучасному українському суспільстві, за наявності широких контактів з представниками світової спільноти, приділяється особлива увага вивченню як мови, так і розвитку здібностей сприймати спільне та різне між рідною культурою та культурою мови, що вивчається. Незалежно від територіальної приналежності, кожен народ володіє унікальними звичаями, традиціями, які необхідно розглядати як аспекти унікальної культури того чи іншого народу. Мовою спілкування стає мова культури.

Саме поняття «мова» має безліч визначень. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подається таке визначення поняття «мова»: «1. Здатність людини говорити, висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загально-прийнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок...» [14, с. 682]. Ж. Марузо «Мова – будь-яка система знаків, придатна для того, щоб служити засобом спілкування між індивідами» [39, с. 34]. О. С. Ахманова «Мова – одна з самобутніх семіологічних систем, яка є основним та важливим засобом спілкування членів даного людського колективу, для яких ця система виявляється також засобом розвитку мислення, передачі від покоління культурно-історичних традицій тощо» [4, с. 682]. «Language is a system of communication consisting of a set of small parts and a set of rules which decide the ways in which these parts can be combined to produce messages that have meaning. Human language consists of words that are usually spoken or written» [2, с. 234]. – «Мова – система спілкування, що складається з набору дрібних частин і набору правил, які

визначають способи поєднання цих частин для створення повідомлень, які мають сенс. Людська мова складається зі слів, які зазвичай вимовляються або пишуться».

Як бачимо, усі надані визначення «мови» сходяться в основному, що мова – це засіб спілкування, засіб висловлювання думок, засіб комунікації. «Мова є комунікативним процесом у чистому вигляді в кожному відомому нам суспільстві» [51, с. 211].

У культурологічній літературі значення мови найчастіше оцінюється як: - дзеркало культури, в якому відображається не лише реальний, навколишній світ, але й менталітет народу, його національний характер, традиції, звичаї, мораль, система норм та цінностей, картина світу;

- комора, скарбничка культури, тому що всі знання, вміння, матеріальні та духовні цінності, накопичені народом, зберігаються у його мовній системі – фольклорі, книгах, в усному та писемному мовленні;

- носій культури, оскільки саме за допомогою мови вона передається з покоління до покоління. Діти в процесі інкультурації, опановуючи рідну мову, разом з нею освоюють узагальнений досвід попередніх поколінь;

- інструмент культури, що формує особистість людини, яка саме через мову сприймає менталітет, традиції та звичаї свого народу, і навіть специфічний культурний образ світу.

Культура передається за допомогою мови, здатність до якої відрізняє людину від інших істот. Завдяки мові можлива культура як накопичення та акумуляція знань, а також їх передача з минулого у майбутнє. Тому людина на відміну від тварин не починає наново свій розвиток у кожному наступному поколінні. «Culture – the customs, beliefs, art, music, and all the other products of human thought made by a particular group of people at a particular time» [2, с. 486]. – «Культура – це звичаї, вірування, мистецтво, музика та всі інші продукти людської думки, створена певною групою людей у певний час». В сучасних умовах викладання іноземних мов стає очевидним, що підвищення рівня навчання комунікації між людьми різних

національностей повною мірою може бути досягнуто при ясному розумінні та наявності у змісті навчання соціокультурного та лінгвокультурного компонентів. Навчання іноземної мови розглядається передусім як білінгвальна освіта, що передбачає «взаємопов'язане та рівнозначне оволодіння учнями двома мовами (рідною та нерідною), освоєння рідної та нерідної іншомовної культури, розвиток учня як двомовної та бікультурної особистості та усвідомлення ним своєї двомовної та бікультурної приналежності» [20, с. 14].

«Вивчення іноземної мови – це пізнавальний процес, і це знання набувається переважно вербально. Так як картина світу і відповідно структура свідомості учня сформована під впливом рідної мови, то він визначає пізнання у процесі вивчення іноземної мови». Вивчення іноземної мови – це процес вивчення мови та культури. «Весь комплекс лінгвістичних наук може розглядатися як частина глобальної науки про людину – культурологію» – вважає В. М. Комісаров [32, с. 77-78].

Більшість дослідників вважають, що під час навчання іноземної мови важливим стає соціокультурний компонент, що включає в себе знання національних реалій, найважливіших історичних подій, найбільших діячів літератури та мистецтва, науки та техніки, національне бачення світу, а також навички та вміння, які пов'язані зі стандартними ситуаціями для цієї країни. «Проблему визначення лінгвосоціокультурного змісту навчання іноземної мови потрібно розглядати з погляду картини світу, взаємодії двох змістів свідомості, двох культур, тому що мова відображає зміст свідомості та особливості культури носіїв мови» [44].

«Культурологія – 1) комплексна наука, яка малює цілісну картину світу та її складових культурних елементів; 2) наука про найбільш загальні закони розвитку культури як системи зі складною внутрішньою структурою, що знаходиться в постійному розвитку та взаємозв'язку з іншими системами та суспільством взагалі» [23, с. 24].

Під терміном «культурологічна компетенція», на підставі аналізу наукової літератури ми вважаємо, що слід розуміти вироблену якість особистості, яка дозволить їй (суб'єкту) почуватися об'єктом культурно-історичного процесу, бути освіченою людиною у широкому значенні цього слова: наявність знань з різних областей науки та мистецтва, вміння розбиратися в закономірностях розвитку культури як процесу збереження, створення та популяризації загальнолюдських цінностей, наявність комунікативних навичок спілкування у сучасному світі, представляючи реалії як свого народу, а й інших народів Землі.

Іншомовна культура визначає професійну специфіку, яка властива тому чи іншому народові. Людина, яка опинилася в іншій країні, починає відчувати вплив іншомовної культури. Слабкі знання іншомовної культури можуть мати негативні наслідки, які, можливо, виявляться у відсутності контактів (уникнення) із представниками іншомовної культури, нервозності, занепокоєння тощо. Впевненість у спілкуванні іноземною мовою можлива лише у процесі практичної комунікації.

Сучасні реалії життя вимагають від вивчення іноземної мови функціональності. Мало мову просто знати, сьогодні необхідно використовувати знання мови як спілкування з носіями інших культур. Очевидно, що зараз недостатньо знати історію та теорію мови, необхідно володіти практичними вміннями. Важливо володіти вміннями та навичками використання лексики, розуміти її значення у конкретному контексті; іншими словами: коли сказати, що сказати, кому і про кого.

Як приклад, використовуємо вираз «free milk» – «безкоштовне молоко». Зараз це абсолютно нічого не говорить для українців, але існує той факт, пов'язаний з відомою історичною особистістю Англії – Маргарет Тетчер, яка стала прем'єр-міністром в 1972 році і скасувала видачу безкоштовного молока всім дітям у школах. Ця скасування викликало невдоволення серед суспільства і, відповідно, вираз free milk набув негативного змісту.

Мовна комунікація у культурологічному аспекті яскраво представлена у народній творчості. Величезна кількість фразеологізмів англійської мови мають літературне походження та активно використовуються у розмовній мові. Так, із творів великого Вільяма Шекспіра запозичено безліч фразеологічних оборотів: «to be or not to be?» (бути чи не бути); «caviar to the general» (занадто тонка страва для грубого смаку); «the wish is father to the thought» (бажання породжує думку); «a fool's paradise» (світ фантазій, примарне щастя) [33, с 760].

Культурний компонент входить у велике коло культурно-історичних значень, засвоєння якого важливе для здійснення комунікації. У мові відбивається соціальний досвід народу. Існують слова, які перекладаються схожим чином, але мають різне лексичне значення. Наприклад, словосполучення «boarding-school» – інтернат. В Україні в інтернаті навчаються діти, батьки яких перебувають у статусі соціально-небезпечного стану, а у Великій Британії – це перебування в інтернаті з дуже високою вартістю проживання, де можуть собі дозволити проживання лише забезпечені люди. Для того щоб повністю поринути в культуру мови, що вивчається, необхідно знайомство з культурним тлом, що стоїть за одиницями мови, що дозволяє співвіднести поверхневі структури мови з їх глибинною сутністю. Тому важливо приділяти особливу увагу фразеологізмам, прислів'ям, приказкам, посилюючи акценти на різні смисли в вживанні тієї чи іншої фрази.

Заслуговує на увагу, на наш погляд, також ведення діалогу: якщо в манері ведення діалогу слов'янських народів присутні безкомпромісність та категоричність, то для англійців властива манера некатегоричності, ввічливості. Так, в українській мові часто вживаємо фразу «Ні, я не згоден», а англійці використовують додаткові ввідні вирази: «I'm afraid, I don't agree», «Yes, that's rather an attractive idea, but...». Вираз «What do you want?» не є прикладом гарного тону, йому притаманний грубий відтінок, доцільніше вживання виразу «What would you like?» або «Can I help you?».

Цікавими є також дослідження загальновідомого інтересу англійців до погоди та тенденції до її постійного обговорення. Носії української мови говорять про погоду, якщо потрібно розпочати розмову, причому зовсім на іншу тему. У англійців розмова про погоду свідчить про скромність, часом невпевненість в собі, можливо, тому вони частіше говорять про погоду. Говорячи про погоду, насправді англійці говорять зовсім не про неї: «...форма мовного етикету, яка покликана допомогти нам подолати природну стриманість та розпочати спілкуватися один з одним» [60, с. 18].

При здійсненні лінгвокультурологічного підходу щодо навчання англійської мови дотримання культурної відповідності та принципу розвиваючого навчання є найголовнішими. Це досягається певними методами:

- заохочення інтересу учнів;
- стимулювання творчого підходу;
- створення проблемних ситуацій та проблемних питань;
- використання дослідницького та частково-пошукового методів;
- проведення лінгвокультурологічного аналізу прислів'їв, приказок, фразеологізмів, які притаманні висловлюванням англійців;
- використання методів, призначених для вироблення навичок культури поведінки;
- освоєння всіх аспектів мови через призму культури.

Ті, хто вивчає іноземну мову, зазвичай прагнуть насамперед опанувати спосіб брати участь у комунікації. Однак знання значень слів та правил граматики явно недостатньо для того, щоб подолати мовний бар'єр та активно користуватися мовою як засобом спілкування. Насамперед, необхідно подолати бар'єр культурний, а для цього потрібно ретельно вивчати світ носіїв мови, що вивчається, їх історію, культуру, спосіб життя. Тільки в цьому випадку засвоєння мови досягає повноти, людина одержує величезне духовне багатство, що проникає в нову національну

культуру. Цей аспект навчання іноземним мовам цілеспрямовано розглядається лінгвокраїнознавством. Історія становлення лінгвокраїнознавства має чітко виражені часові та авторські параметри: вперше ця проблема була заявлена у 1969-1971 рр. в публікаціях Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова. На першому етапі автори використовували вже термін «країнознавство», хоча розумівся він принципово інакше: за складом і принципами включення до навчального процесу запропонована сукупність відомостей про країну відрізнялася від того, що традиційно малося на увазі під цією назвою і входило в практику навчання іноземців. Було очевидно, що знання іноземної мови неможливе без знайомства з його країною, у зв'язку з цим на чільне місце було поставлено вивчення мови в тісному зв'язку з культурою країни, що обслуговується цією мовою, тобто було визнано, що поряд з навчанням іноземної мови як такої, необхідно формувати у учнів культурологічні знання та здатність розуміти ментальність носіїв іншої мови. Змістом лінгвокраїнознавства, за визначенням Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова є «культура країни мови, що вивчається, перетворена на предмет методики викладання цієї мови, або, точніше, на предмет співвивчення при вивченні цієї мови» [15, с. 3], тобто в інтерпретації дослідників лінгвокраїнознавство сприймається як культурознавство, орієнтоване на завдання та потреби вивчення іноземних мов. На відміну від культурознавчих дисциплін, «лінгвокраїнознавство має філологічну природу, воно діє лише через мову і неодмінно в процесі її вивчення» [15, с. 49]. Там, де йдеться про зміст навчання, про сукупність відомостей, використовується термін країнознавство, там же, де йдеться про лінгвістичну специфіку та мовну форму цих знань, застосовується термін лінгвокраїнознавство [15, с. 19]. Перша частина терміна підкреслює лінгвістичну сутність лінгвокраїнознавства, друга – його зв'язок з культурознавчими дисциплінами.

Лінгвокраїнознавство, що ставить за мету забезпечення адекватного розуміння, створює передумови для комунікативної компетенції у спілкуванні з носіями мови та культури, виступаючи цим як складова частина лінгвістики. Воно вивчає значення мовної одиниці в загальному комплексі уявлень даного народу про цей лексичний предмет на тлі всієї культурно-історичної спадщини. Слово в лінгвокраїнознавчій лінгвістиці розглядається як осередок знань народу-носія про навколишнє середовище. Однак на відміну від традиційно прийнятого методу вивчення культури через мову завданням цієї дисципліни є, перш за все, те, щоб через фонові знання культурно-історичного характеру у всій повноті розкривати значення слова та забезпечувати його адекватне сприйняття з його нюансами в актах міжкультурної комунікації. Засвоєння системи мовних значень є водночас засвоєння більш загального ідеологічного змісту. Основний метод лінгвокраїнознавства, спрямований на вивчення функції мови, забезпечує завдання комунікації, сутність якого полягає в наступному: без знання національно-культурного фону слова неможливе його адекватне сприйняття носієм іншої культури.

З вищенаведених міркувань цілком логічно переходимо до понять міжкультурної комунікації та діалогу культур. Перш за все, зазначимо, що зміст міжкультурної комунікації як домінантної реалії сучасного світу розкривається саме у контексті діалогу культур. А. Козак і Н. Паперна приділяють увагу певним характерним рисам міжкультурної комунікації, які розкривають її сутність: 1) діалогу культур, де міжкультурна взаємодія може бути інтерпретована як процес трансляції культури, національно-культурних традицій в аспекті засвоєння відповідної інформації на рівні суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відносин; 2) інтеракції, тобто міжкультурної взаємодії, в якій комуніканти є представниками різних лінгвістичних комунікативних об'єктів [31, с. 107].

Своєрідним типом міжкультурної комунікації у контексті діалогу культур є викладання іноземних мов, де культурна взаємодія представників різних лінгвокультурних спільнот може бути як безпосередньою (прямі контакти), так і опосередкованою (робота з текстом, твором як абстрактною моделлю іншої культури), може будуватися також на внутрішньому діалогові свідомості і мислення людини з уявним світом та іншими людьми (наприклад, ідентифікація себе з образами художніх творів) [31, с. 108].

2.2. Вплив етнокультурних чинників на розвиток міжкультурної компетенції викладача іноземної мови

Розвиток міжкультурної компетенції фахівця здійснюється в національно-культурному просторі рідної країни, в якому проявляються національна та етнічна самобутність існування та життєдіяльності народів, етнокультурний стиль спілкування та поведінки, соціальні взаємини.

Під національною самобутністю слід розуміти специфічні риси соціально-етнічної спільності, що відрізняють її від інших подібних спільнот. Це мови корінних народів, національні традиції, звичаї, обряди, свята, народне ремесло та художня творчість, одяг, національна кухня, умови побуту та ін. Національна самобутність походить з історичного минулого та багатовікового досвіду народу та найбільш яскраво проявляється в національній культурі та психології людей, стає частиною національного життя даного народу, збагачуючи його національно-етнічні риси. Як зазначає Г. Т. Тавадов [55, с. 155], національну самобутність не слід ототожнювати з національною винятковістю. Вчений пояснює це тим, що національне містить не тільки національно-самобутнє, національно-специфічне, а й міжнародно-загальне, те, що зближує, об'єднує народи. Національна самобутність, на думку Д. А. Данілова [25, с. 40], не є

незмінним соціально-історичним явищем. Такої ж думки дотримується Г. Т. Тавадов і вважає, що національна самобутність розвивається, збагачується, головним чином, у ході міжетнічного спілкування та взаємовпливу. В результаті цього процесу деякі риси й боки національно-самобутнього можуть ставати загальними й інших народів, тобто міжнародними. Не можна не погодитися з такими висновками, особливо в умовах взаємодії країн і народів, що розширюється. Адже абсолютизація національно-специфічного може призвести до самоізоляції, духовного збіднення культури та унеможливити обмін науковими дослідженнями, цінними досягненнями та інформацією про достовірні світові події.

Процеси глобалізації не завадять подальшому розвитку національної самобутності різних етносів нашого різноманітного та великого світу. Точка зору, що вплив економічної діяльності транснаціональних капіталістичних корпорацій на свідомість людей різних національностей призведе до створення однотипного населення планети Земля, видається нам перебільшеним. Те, що люди у всіх країнах хочуть носити спортивний одяг фірми «Найк» та пити кока-колу, зовсім не означає, що вони менше зацікавлені у збереженні самобутності своєї культури. В дійсності багато хто з них готовий боротися і померти за свій народ, за свою релігію, країну, культуру або будь-який інший аспект «національної» приналежності, що опинився під загрозою. З поширенням глобалізації, безумовно, відбуваються зміни в суспільствах, які торкаються цього процесу, але ці суспільства власними силами були статичними, а їхні зміни не обов'язково пов'язані зі скасуванням традиційних цінностей. Насправді такі нові види засобів масової інформації, як Інтернет, дуже ефективно сприяють популяризації традиційних культур, а також загальносвітової субкультури антиглобалістів. Наприклад, К. Фокс вважає, що наслідком процесу глобалізації стали головним чином зростання націоналізму та трибалізму (процес етнічної консолідації), поширення вогнищ боротьби за незалежність, відділення та самовизначення націй, відродження прагнення

до етнічної відокремленості та збереження самобутньої культури майже у всіх куточках світу, у тому числі і в Сполученому Королівстві [60, с. 10]. У самій Великобританії, незважаючи на вплив американської культури, очевидно набагато більше фактів, що свідчать на користь зростання трибалізації, а не втрати самобутніх національних характеристик. Не схоже, щоб американські безалкогольні напої, продукти харчування з харчових сурогатів або фільми якось утихомирили запал і бойовий дух шотландських та валлійських націоналістів. Якщо вже на те пішло, етнічні меншини в Великобританії дедалі активніше і відчайдушно виборюють збереження своєї самобутності, та й самі англійці теж чимало стурбовані «кризою ідентичності» власної культури. В Англії спостерігається повальне захоплення ідеями регіоналізму (особливо голосно шумлять з цього приводу корнуельці, і навіть ведуться напівжартівливі розмови про те, що, можливо, наступними вимагатимуть відділення жителі Йоркшира), багато хто заперечує проти того, щоб їхня країна стала частиною загальносвітової монокультури [60, с. 11-12].

Фактично майже кожна країна складається з цілого ряду регіонів, кожен з яких неодмінно вважає себе відмінним від усіх інших і претендує на перевагу. Подібне можна зустріти у Франції, Італії, США, Росії, Мексиці, Іспанії, Шотландії, Австралії – скрізь, у будь-якій державі. Мешканці Санкт-Петербурга відгукуються про москвичів як про людей іншої породи. Американці зі східного узбережжя та ті, що живуть на Середньому Заході, здаються одне одному, як істоти з різних планет. Те ж саме можна сказати про тосканців і неаполітанців, мексиканців з півночі та півдня країни і т. ін. Навіть такі міста, як Мельбурн та Сідней, Едінбург і Глазго вважають себе унікальними, ні з чим незрівнянними. Тож регіоналізм навряд чи можна назвати винятково англійським явищем. Тим не менш, у всіх наведених прикладах жителі цих, за загальним визнанням, виключно самобутніх регіонів та міст мають між собою багато спільного, що і видає в них італійців, американців, росіян, шотландців і т. ін.

Спільними рисами можна вважати поведінкові стереотипи, які склалися у представників одного етносу протягом багатовікового розвитку в межах своєї території. Відносно англійського етносу можна зазначити, за К. Фокс, що англійська «церемонність», англійська «ввічливість», «розмови про погоду», «хуліганство», «святенництво», «приватне життя», «негативне ставлення до інтелектуалів», «суворе дотримання черговості», «угода», «гра за правилами», «гумор», «класовість», «ексцентричність» – в основі всіх цих стереотипів лежить цілий комплекс правил та установлень, які склалися в соціальному житті [60, с. 15]. Ретельне вивчення цього комплексу стереотипів, стає дуже важливим для іноземців, які вивчають англійську мову, а науковців може привести до визначення структури «геному англійської культури».

Міжмовні контакти ставлять завдання вивчення мови паралельно з національно-культурною специфікою народу – носія мови. «Культура – складний феномен життя певної групи, етносу чи цивілізації, що являє собою збережені в їхній колективній пам'яті символічні способи матеріального й духовного усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації, а також способи колективного існування представників різних народів, одного етносу або певної його групи» [50, с. 315]. Етнічна культура відтворена в узгодженій системі ідей, схем мислення та поведінки, етичних й естетичних цінностей, норм, звичаїв, міфів, вірувань, організації побуту, різноманітних знакових продуктах і насамперед – у мові. З огляду на це М. Алефіренко висновує, що інформаційно-діяльнісна специфіка людського суспільства – не в самоцінному володінні колективною спадковою пам'яттю, а в наявності особливих систем накопичення, збереження та передачі колективної інформації, найважливішою з яких є мова [8, с. 57].

На думку В. Телія, для мови й культури характерні спільні ознаки: це форми свідомості, які відображають світогляд народу й людини; вони мають індивідуальні та суспільні форми існування, їм властива

нормативність, історизм, а також взаємне залучення однієї сфери до другої. Культура і мова у виконанні своїх найважливіших функцій і у своєму розвитку тісно пов'язані. Вони взаємодіють і допомагають одна одній. Розвиток культури приводе до збагачення лексики, культура сприяє розвитку літературної мови і становленню її норм. Розвиток різних сторін культури сприяє укріпленню контактів між народами, що веде до мовних контактів [56, с. 13].

Розглядаючи поняття етнічної самобутності, М. О. Шаваєва [64, с. 117] вказує на те, що поняття «етнос» набагато глибше, ніж «нація» і несе у собі світоглядний зміст. Німецький вчений К. Кнапп - Поттхофф [4, с. 221] розглядає міжкультурну модель компетенції як здатність досягати рівною мірою успішного розуміння як представників інших культур та комунікаційних спільнот, так і представників своєї культури, і виділяє такі ознаки цієї здібності: розуміння залежності комунікативної діяльності та поведінки від культурно зумовлених когнітивних схем; знання моделей та комунікативних дій, їх інтерпретації як у своїй власній, так і в культурі, що вивчається, а також у мові; готовність до прийняття міжкультурного контексту спілкування; розуміння залежності комунікативної діяльності та поведінки від культурно обумовлених когнітивних схем; знання різноманітних комунікативних стилів поведінки у міжкультурній взаємодії; загальні знання про відносини між культурою та комунікацією, включаючи залежність способу мислення та поведінки від специфічних для даної культури особливостей мислення, а також відмінностей між культурами, що визначаються цими особливостями; набір стратегій стабілізації взаємодії, тобто, для вирішення певних проблем, що виникають у процесі комунікації.

Наголошуючи на важливості володіння міжкультурною компетенцією, вчений показав, що у науці та системі освіти ініціаторами вивчення міжкультурної комунікації стали саме викладачі іноземних мов, які першими усвідомили, що для ефективного спілкування з

представниками інших культур недостатньо одного володіння іноземною мовою. Як свідчить практика спілкування із зарубіжними колегами-викладачами, навіть дуже добрі знання іноземної мови не виключають непорозуміння та труднощів у спілкуванні. Для взаємного розуміння необхідно володіти знаннями про країну перебування, її географічні, економічні, політичні особливості; орієнтуватися в місцях проживання; володіти національно-мовленнєвим та поведінковим етикетом тощо. Важливо для викладача іноземної мови, що виїжджає за кордон, вміти представляти свою країну, розповідаючи про її пам'ятки, внесок у світову історію, досягнення талановитих людей, традиції та свята. У цьому полягає специфіка міжкультурної компетенції.

Міжкультурна компетенція розглядається вченими як середовище взаємодії двох комунікативних партнерів, що належать до різних культурних суспільств, і, як наслідок, взаємодія національних свідомостей, причому чужа дійсність пізнається за допомогою образів рідної культури, яка усвідомлюється та переосмислюється у процесі пізнання. При цьому процес комунікації є передумовою виникнення реального діалогу культур у свідомості окремого індивіда. Здатність до міжкультурної комунікації виступає тією якістю фахівця, яка є особливо цінною за умов розвитку академічної мобільності університетів.

Академічна мобільність розвивається в полікультурному освітньому середовищі. Полікультурне середовище представляє собою міжкультурний та міжмовний простір, в якому взаємодіють представники різних мов та культур, що вимагає регулювання культурно-мовних контактів. Тому питання культурної та мовної освіти є пріоритетними та висувують формулу триєдності: мова – культура – полікультурна особистість – як методологічну основу гуманітарної освіти. Досліджуючи питання полікультурної мовної особистості, М. Фомін пише про те, що формування полікультурної особистості має місце в умовах діалогу культур Заходу та Сходу. Але вчений попереджає, що треба розуміти індивідуальність

культур. Так, якщо західні культури більше орієнтовані на зовнішній світ, перетворення довкілля, то східні культури більше орієнтовані на внутрішній світ людини. Якщо на Заході людина сприймається як господар Природи, домінує тема підкорення природи, то на Сході вона розглядається як дитя Природи, і тому тут домінує прагнення жити у гармонії з Природою. На Заході можна спостерігати інтенсивну індустріалізацію, домінування спілкування-комунікації, активну діяльність, а на Сході ми спостерігаємо домінування сільського господарства, релаксацію, медитацію, інтуїцію та емпатію. У західних країнах – пріоритет матеріальних цінностей, у східних країнах – пріоритет духовних цінностей. На Заході популярна концепція одного життя (людина живе один раз), а на Сході поширена концепція інкарнації (людина живе багато разів). Звідси – різне ставлення до життя, різні світогляди та різні культури. Отже, викладач іноземної мови має однаковою мірою володіти знаннями про культуру своєї країни та країни мови, що вивчається / викладається, вміннями порівнювати і зіставляти культури, бачити подібності та відмінності, вибудовувати свою мовленнєву поведінку адекватною ситуації спілкування в умовах іншої культури.

Сучасні підручники та навчальні посібники побудовані на міжкультурній основі. Викладач повинен мати високий рівень міжкультурної компетенції, щоб доносити цінності рідної культури до студентів, піднімати престиж своєї країни за кордоном через участь у міжнародних заходах та проектах, програмах навчання та обмінів. Міжкультурна компетенція збагачується за рахунок етнокультурних знань та умінь взаємодії у національно-культурному просторі своєї країни. У зв'язку з цим у структурі іншомовної комунікативної компетенції виділяється етнокультурний компонент та міжнародний компонент змісту іншомовної освіти.

Обидва компоненти розвиваються і взаємозбагачуються знаннями про свою і чужу культуру, сприяють формуванню здібності до

міжкультурного спілкування у своїй країні та в країні мови, що вивчається / викладається.

Етнокультурний компонент відображує здатність викладача іноземної мови до взаємодії, спілкування на основі взаємоповаги національної гідності представників національних меншин, які проживають на території України, а також готовність до дослідницької діяльності в галузі етнічних мов та культур, історії та народної творчості. В цьому контексті важливі також особистісні та комунікативні якості: національна гордість, повага до гідності особистості, патріотизм, загальнопланетарне / глобальне мислення.

Міжнародний компонент проявляється у: здатності орієнтуватися в просторі іншої культури, взаємодіяти та спілкуватися з іншими людьми в контексті діалогу культур; вміннях оперувати знаннями про систему мови, що вивчається, в процесі комунікації, а також фоновими знаннями своєї культури та культури інофона. Також вельми корисними виступають вміння інтерпретувати явища іншої культури з позиції її представників та сприймати і розуміти іншу ціннісну систему, усвідомлюючи при цьому відмінності у використанні засобів іноземної мови в залежності від ситуації, норм, звичаїв іншомовної мовної поведінки, культурних традицій у порівнянні з рідною мовою та рідною культурою.

Володіння цими двома компетенціями характеризують викладача іноземної мови як міжкультурно-компетентну особистість, здатну адаптуватися в полікультурному та полілінгвальному просторі будь-якої країни, інтегруватися в життя суспільства завдяки особистісним якостям та культурі знань.

Сучасна професійна підготовка викладача іноземної мови характеризується особливим лінгводидактичним ландшафтом розвитку міжкультурної компетенції в умовах дії системи української освіти на принципах Болонської конвенції, які мають на увазі інтернаціоналізацію змісту навчання, участь студентів та викладачів у програмах міжнародної

академічної мобільності. У цих умовах актуалізуються питання активної участі викладачів у програмах обмінів та програмах освітньо-культурного туризму.

2.3. Модель міжкультурно-компетентної особистості викладача іноземної мови

Формування міжкультурно-компетентної особистості продиктовано часом. Зближення країн і народів, мобільність молоді всього світу та зростаюча потреба у співпраці та розвитку зв'язків у секторі економіки призводять до необхідності створення умов для підготовки викладачів іноземної мови до міжкультурної комунікації на національному та міжнародному рівнях. У контексті компетентнісної парадигми мовної освіти ця мета набула нового звучання і вже знайшла своє відображення у нормативно-правових документах, що визначають рівень володіння іноземною мовою випускниками ВНЗ. У системі вищої професійної освіти такими документами є освітні стандарти з іноземних мов та вимоги до рівня володіння іншомовною професійною комунікативною компетенцією у єдності її компонентів.

У системі професійної освіти з урахуванням нових соціально-економічних умов також змінюється установка на підготовку фахівців, які мають практичний досвід педагогічної діяльності. В освітніх програмах позначена як провідна мети підготовка викладачів іноземної мови до інноваційної діяльності. Отже, щодо всіх цінних якостей міжкультурно-компетентної особистості необхідно розкрити і таку її властивість, як готовність до інноваційної діяльності. Доказ цієї тези вимагає детальніше зупинитися на понятті інноваційної діяльності викладача іноземної мови.

У педагогічній науці інноваційна діяльність розуміється як цілеспрямована педагогічна діяльність, заснована на осмисленні та постійному творчому збагаченні власного педагогічного досвіду новим

досвідом, досягнутим іншими педагогами. Як педагогічна категорія цей термін порівняно молодий, і тому існують такі різноманітні підходи до визначення даного поняття. У сучасному педагогічному словнику дається таке визначення: «Педагогічна інновація – нововведення у педагогічній діяльності, зміна у змісті та технології навчання та виховання, що мають на меті підвищення їх ефективності». Виходячи з цього розуміння, можна додати, що інноваційна діяльність відноситься до творчої діяльності з метою досягнення вищого результату в галузі навчання іноземної мови, вихованні та розвитку особистості учня. Інноваційна діяльність багато в чому залежить від інноваційного потенціалу педагога. На думку автора, інноваційна діяльність включає здатність викладача до креативної інтелектуальної діяльності, вміння розробляти концепції занять, складати робочу програму, проектувати освітній процес із включенням до нього творчих завдань та вправ, застосовувати інтерактивні методи та технології навчання іноземної мови та готовність до безперервного педагогічного методичного вдосконалення, оновлення мовних знань та активізації іноземної мови; відкритість до експериментів в іншомовній освіті, апробації сучасних методик та пропозиції своїх інноваційних ідей щодо покращення викладання іноземної мови та культурознавства. Інноваційна діяльність виступає характерною рисою міжкультурно-компетентної особистості викладача іноземної мови.

Поняття міжкультурно-компетентної особистості як мети міжкультурного навчання фахівців розглядається в контексті міжкультурної парадигми мовної освіти у дослідженнях Г. Вороніної, Н. Губіної, С. Самарської, Д. Степанова.

Міжкультурно-компетентна особистість, на думку Г. Вороніної [17, с. 28], володіє професійною мобільністю, готовністю до міжкультурної комунікації, обміну досвідом, здатністю адаптуватися в життєвому просторі іншої країни, особистісними якостями, що дозволяють вільно і відкрито спілкуватися, працювати в мультикультурних командах, брати

участь у спільних інноваційних проектах та програмах. Введення цього поняття обумовлено необхідністю посилення аспекту підготовки викладача до міжкультурної комунікації не лише на міжнародному рівні, а й на національно-регіональному рівні, де вирішуються питання організації етнокультурної освіти з урахуванням мови, культури, традицій народів, що населяють територію країни.

Розглядаючи сутність поняття міжкультурно-компетентної особистості стосовно навчання іншомовному діловому спілкуванню, О. Арделян [9, с. 9] доходить висновку про те, що міжкультурно-компетентна особистість – це інтегративна та цілісна якість суб'єкта, що володіє певним соціальним статусом, професійними знаннями та вміннями, мовним та культурним потенціалом. Дослідниця вивчає поняття міжкультурно-компетентної особистості у єдності комунікативної та пізнавальної сфер діяльності, а також у процесі самовдосконалення, спрямованого на формування інформаційного багажу про культурний, економічний та політичний фоні країни, мова якої вивчається, та моделювання вербальної та невербальної поведінки на порівняльній основі. Всі види діяльності носять креативний та когнітивний характер.

Креативність проявляється у освоєнні студентами інтерактивних технологій, таких як: навчання у співпраці, колективна взаємодія, співтворчість у самостійному пошуку ціннісно-значущої інформації, підготовка власних практичних робіт для спільного проекту. Когнітивний аспект діяльності співвідноситься з усвідомленим вибором стратегії пізнання, критичним осмисленням набутої інформації в галузі культури, економіки та бізнесу.

Бути міжкультурно-компетентним, на думку Д. Степанова, означає володіти комплексом компетенцій, які забезпечують повноцінне спілкування у ситуаціях ділового партнерства у країні, де існують свої традиції, відмінні від наших власних. Безумовно, запровадження поняття міжкультурно-компетентної особистості пов'язується з відкритістю

освітніх, наукових та культурних кордонів міжнародної взаємодії та співробітництва на різних рівнях. Вчений вважає, що толерантна міжкультурно-компетентна особистість має здатність і готовність до адаптації та інтеграції в життєвий простір іншої країни; до критичного осмислення та прийняття іншої культури та традицій; до дотримання етичних і правових законів; до вдосконалення знання іноземної мови та умінь спілкуватися цією мовою з її носіями [51, с. 94].

Аналіз наукових праць дозволяє у більш компактній формі сформулювати розуміння вченими сутність феномену міжкультурно-компетентної особистості: міжкультурно-компетентною є особистість, яка охоплює та розуміє специфічні програми сприйняття, мислення та дії людей із чужих їй культур. Вихідним для дослідників є те, що в процесі міжкультурної взаємодії партнери прагнуть до взаєморозуміння та згоди шляхом досягнення компромісу між власними культурними цінностями із аналогічними цінностями партнера. Вирішальною обставиною тут виступає визнання взаємодіючими сторонами один одного як рівноправних учасників спілкування, відносини між якими повинні будуватися на засадах довіри, поваги, доброзичливості, рівності та свободи вибору. При цьому реалізація ними своїх інтересів та цілей передбачає також невторчання у справи один одного та збереження самостійності. Такий тип взаємодії визначається у науці терміном «толерантність» [46].

Формування міжкультурно-компетентної особистості здійснюється в умовах комунікативної, освітньо-культурної та пізнавальної діяльності. Розширення можливостей для міжкультурної комунікації забезпечує розвиток міжкультурної компетенції викладача іноземної мови як засобу орієнтування у життєвому та професійному просторі іншої країни; способу пізнання інших культур; інструмент взаємодії.

Складовими міжкультурної компетенції, що відбивають у своїй сукупності її структурно-змістовні характеристики, вважаємо наступні:

- етнолінгвістичний компонент, пов'язаний із розширенням знань про специфічні особливості мови повсякденного спілкування народу країни перебування, що відображає національно-культурну ідентичність;

- соціокультурний компонент, спрямований на набуття нових знань про соціальні особливості та культуру певної мовної спільноти (повсякденне життя: харчування, державні свята, тривалість та розпорядок робочого дня; умови життя: рівень життя, відносини між класами, партіями; сімейні, громадянські, правові, релігійні відносини, система цінностей та переконань: безпека, громадські діячі, історичні особистості, мистецтво, наука, література, правила етикету, виконання ритуалів;

- когнітивний компонент, орієнтований на формування здатності до усвідомленого, критичного сприйняття чужої культури та порівняння й зіставлення історичних фактів і подій;

- поведінковий компонент, представлений знаннями про особистісну, ділову та професійну етику [46].

Таким чином, головною особливістю узагальненої моделі міжкультурно-компетентної особистості є, по-перше, те, що до її структури включено етнолінгвістичний компонент, що обумовлено припущенням про те, що викладач іноземної мови повинен не лише вивчати мову та культуру країни мови, що викладається, а й володіти фактологічними знаннями про свою власну країну; по-друге, становлення міжкультурно-компетентної особи викладача іноземної мови може здійснюватися в освітньо-культурній діяльності; по-третє, міжкультурно-компетентна особистість викладача іноземної мови – це особистість, що має високий рівень міжкультурної компетенції, який дозволяє правильно орієнтуватися в інших культурах і виробляти відповідні стратегії поведінки.

Міжкультурно-компетентна особистість має опанувати такі вміння, як:

- усвідомлювати вплив своєї культури на сприйняття світу;

- пізнавати і розуміти нову культуру;
- звільнятися від забобонів та негативних стереотипів;
- вміти справлятися зі стресом, що виникає при спілкуванні з представниками іншої культури;
- творчо підходити до вирішення важких та неоднозначних міжкультурних ситуацій;
- розуміти суть власних культурних установок та їх значення в різних контекстах міжкультурного спілкування;
- усвідомлювати значущість досвіду, набутого в рідному культурному середовищі, та ступінь його впливу на характер дій та вчинків у різних ситуаціях ділового партнерства;
- критично підходити до інтерпретації особливостей ділової поведінки носіїв іншої національної культури;
- критично осмислювати придбану інформацію із закордонних ЗМІ, зіставляти її з реальними подіями та фактами життя;

Викладач, який має соціокультурні знання та володіє міжкультурними вміннями, соціальними та особистісними якостями, набуває рис міжкультурно-компетентної особистості і може виступати у ролі міжкультурного посередника чи медіатора культур. Не секрет, що від викладачів іноземних мов багато в чому залежатиме те, наскільки готові студенти інших факультетів та викладачі інших дисциплін брати участь в обмінах, міжнародних проектах та програмах.

Отже, викладачі іноземних мов повинні володіти культурою викладання іноземної мови, під якою мається на увазі володіння сучасними методами навчання, мистецтвом організації сприятливої творчої атмосфери, що сприяє спілкуванню та міжособистісним контактам, підтримці потреби у вивченні іноземної мови, створення наближених до життя ситуацій міжкультурної комунікації. Культура викладання визначається особистісними та громадянськими якостями, професійними інтересами до міжнародного співробітництва та співтворчості, пізнання

соціокультурного портрета мови, що викладається, вмінням виконувати функцію модератора культур. Культура викладання характеризує викладача як професіонала та є показником якостей міжкультурно-компетентної особи. Всі ці властивості особистості та практичні навички дозволяють підтвердити, що міжкультурно-компетентна особистість є інноваційною особистістю викладача іноземної мови.

2.4. Толерантність та принципи міжкультурного навчання

Толерантність – у загальному розумінні слова, це «допустиме відхилення». Протилежність толерантності – це нетерпимість. Толерантність потрібно відрізнити від пасивної добровільності (адже таке пасивне прийняття не виражає позитивного значення судження, і не формує протилежності відхиленню). Через багатоаспектність феномену «толерантності» у теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння цього феномену. Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість, річ або подію, як терпіння, терпимість, витримка, примирення. Політичний контекст centruє увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милостивість, делікатність, прихильність до іншого. У загальнопедагогічному контексті толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння [36, с. 642].

Відповідно до Декларації принципів толерантності, затвердженої резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р., толерантність означає «повагу, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження та засобів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті та переконань. Толерантність – це

гармонія у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це чеснота, яка уможлиблює досягнення світу і сприяє заміні культури війни культурою світу» [66].

Мета виховання толерантності полягає, насамперед, у формуванні у молодого покоління потреби та готовності до конструктивної, компромісної взаємодії з людьми та групами людей незалежно від їх соціальної, національної, релігійної приналежності, поглядів, інтересів, стилів мислення, світогляду та поведінки [16, с. 18].

Досягнення вищевказаної мети бачиться при вирішенні наступних завдань:

1. Виховання у підростаючого покоління миролюбності, прийняття та розуміння інших людей, вміння позитивно з ними взаємодіяти та знаходити компроміс.

2. Формування толерантного середовища у країні, суспільстві та у сфері освіти.

3. Прийняття та реалізація програм з профілактики тероризму, екстремізму та агресії в країні та у суспільстві.

Толерантність як моральна якість не є уродженою. Морально-ціннісні установки формуються шляхом розвитку особистості. Цю мету покликано реалізувати всі інститути виховання, у тому числі сім'я, заклади освіти, культури та дозвілля. Причинами несформованості толерантності у школярів можуть бути соціально-економічні проблеми в сім'ї та суспільстві, природні катаклізми, виховна інерція батьків по відношенню до дітей, агресія, що панує з екранів телевізорів. Усунути ці причини не можна, але необхідно їх «затмарити» шляхом виховання співчуття, уміння спілкуватися та знаходити компроміси в різних конфліктних ситуаціях, бути поблажливішими до різних націй, виявляти інтерес та почуття поваги до інших народів, розвиток здатності жити у світі різних людей та ідей [43].

Толерантність вважається критичною та адекватною відповіддю на виклик того, як конфліктні способи життя можуть вільно висловлювати себе та мирно співіснувати один з одним. Суспільство, яке є культурним, релігійним та ідеологічно множинним, передбачає різноманітність змістовних світоглядів і стилів життя. Ця різноманітність породжує моральні суперечки щодо контрастних і суперечливих поглядів на те, як люди чи навіть суспільство мають поводитися. Потреба в управлінні цими суперечками робить толерантність актуальною і невідкладною: «Толерантність робить відмінності можливими, відмінність робить толерантність необхідною» [6, р. 12]. Толерантність до інакомислячих переконань і способів життя розглядається як необхідна умова для функціонування суспільства, тоді як нетерпимість породжує відокремлення, напруженість і ворожнечу між окремими особами та групами. Політичні лідери, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй (ООН) та неурядові організації застерігають від нетерпимості; наголошуючи на важливості толерантності для мирних суспільств. Однак, з іншого боку, наша здатність створювати, оцінювати та впроваджувати відповідну політику обмежена толерантністю та нетерпимістю, які мають різні значення, які можна використовувати по-різному та для різних цілей. Наприклад, іноді поняття толерантності відноситься до витривалості і терпіння до того, що не подобається і не схвалюється, а іноді до відкритості і загальної готовності визнати широкий спектр відмінностей, і навіть до прийняття та відзначення практик і поведінки інших незгодних. Ці різні розуміння викликають різні емпіричні та практичні питання. Вони можуть мати різні наслідки для зусиль, спрямованих на управління різноманітністю в пошуках більш громадянського суспільства, що складається з наших культурних, релігійних та ідеологічних відмінностей [5].

Загалом можна виділити дві широкі концепції толерантності. Перша з них є центральною у філософській та політологічній літературі і

повторює класичне розуміння толерантності як терпимості та змирення з чимось, що не схвалюється або зустрічає негативне ставлення. У такому розумінні толерантність вимагає самоконтролю, і більш толерантна людина з більшою ймовірністю погодиться на поведінку, яку і вона, і більшість оточуючих продовжують не схвалювати. Причина прийняття полягає в тому, що несхвалення практик або вірувань іншої групи (наприклад, ритуальний забій тварин) вважається менш важливою, ніж причина прийняти ці практики або переконання (наприклад, релігійна свобода). Таке розуміння толерантності відрізняється від культурного релятивізму, оскільки люди схильні застосовувати ліберальний мінімум і принцип шкоди та прав, щоб вирішити, чи варто щось терпіти чи ні [5]. Отже, класична толерантність також передбачає існування кордонів, тому що не все можна і потрібно терпіти, наприклад, несправедливість, пригнічення та заподіяння шкоди іншим. У класичному розумінні нетерпимість означає, що конкретні практики та переконання вважаються такими, що нестерпно відхиляються від передбачуваної моральної норми.

Друге, більш сучасне розуміння толерантності поширене в соціальній психології та соціології та визначає толерантність як відкритість, добра налаштованість до людей-носіїв іншої культури або узагальнене позитивне ставлення до них. Толерантна людина — це людина, яка відкрита і «дружить з усіма людьми». На відміну від класичного розуміння, неприязнь або несхвалення суперечливих переконань і практик не вважається необхідним аспектом толерантності, а навпаки. Згідно з таким розумінням, дивно було б сказати, що людина, яка прихильно налаштована до меншин, не толерантна до них або людина, яка більше приймає і більше цінує різноманітність, менш толерантна. Толерантність у цьому розумінні передбачає позитивну реакцію на саме різноманіття, а нетерпимість ототожнюється з догматизмом, замкнутістю та упередженнями в цілому.

Збільшення культурного різноманіття та релігійного плюралізму призвело до того, що багато країн пропагують та підтримують толерантність для встановлення взаємного визнання, рівності та мирного співіснування.

Поняття «толерантність» розкривається як:

- здатність особистості, суспільства, держави уважно сприймати думку інших, яка відмінна від їхньої;
- готовність безконфліктного сприйняття особистості;
- поважне ставлення до свободи іншого, його стилю життя, поведінки, думки, незалежно від його політичних і релігійних поглядів;
- прийняття представників інших культур, релігій і країн;
- повага до форм самовираження і прояву людської індивідуальності;
- намір вирішувати конфлікти без насильства;
- здатність до компромісного діалогу [43].

Основними цілями міжкультурного навчання є розвиток готовності педагога до міжкультурної професійної/ділової комунікації в країні мови, що викладається; актуалізація знань у галузі культурознавства, фактичного, міжкультурного та комунікативного країнознавства.

У сфері культурознавства акцент робиться на освітній цінності класичної та сучасної літератури, народної педагогіки у вихованні та розвитку особистості як громадянина та патріота своєї країни.

Фактичне країнознавство включає знання з країни, її географії, економіки, політики. Інакше кажучи, повідомлення інформації стоїть на першому плані. Інформація має на увазі факти, цифри та дати, які дають уявлення про цінності політичної системи, економічної географії, відображають статистичні дані та сучасну соціально-політичну ситуацію в країні.

Інша сфера фактичного країнознавства – це звичаї народу країни мови, що викладається, які передають стиль і спосіб життя людей.

Міжкультурне навчання передбачає всі аспекти країнознавства в освітньому процесі. На цій основі розвивається міжкультурна компетенція викладача іноземної мови. Як методологічна основа міжкультурної підготовки викладача іноземної мови виступають культурологічний та міжкультурний підходи.

Дидактико-методичні засади міжкультурного підходу:

- принцип комунікативності, що означає спрямованість навчального процесу спілкування на розвиток умінь міжкультурної комунікації;

- принцип особистісно-орієнтованої спрямованості передбачає розвиток міжкультурно-компетентної особистості педагога, відкритого до міжнародних контактів, позитивно налаштованого на спілкування із зарубіжними колегами; готового до вивчення зарубіжного досвіду та інноваційних досягнень європейських фахівців та до роботи в мультикультурній професійній команді;

- принцип свідомості, що передбачає побудову процесу навчання на когнітивній основі, що означає не просте освоєння мовної системи професійного спілкування, але оволодіння культурою країни іноземної мови, що викладається, за допомогою мови;

- принцип діяльнісного та творчого характеру навчання, що передбачає взаємодію педагога з навколишньою дійсністю у країні мови, що викладається;

- принцип модульного навчання, який тісно пов'язаний із принципом диференціації та передбачає свободу вибору навчального курсу, змісту та форм навчання відповідно до рівня володіння професійними знаннями в галузі іншомовного спілкування та міжкультурної комунікації [46].

Отже, міжкультурний підхід до підготовки педагогів, представлений методами, заснованими на названих принципах, сприяє задоволенню потреб педагогів у міжкультурному спілкуванні із зарубіжними колегами,

які живуть у полікультурній, багатомовній Європі; розвиває почуття взаєморозуміння, толерантності, пошани до особистості та культурного різноманіття.

Викладач іноземної мови, розвиваючись як міжкультурно-компетентна особистість, набуває вмінь міжкультурного менеджера. Термін «міжкультурний менеджмент» є відносно новим, як для України, так і для всього світу. У США та Європі по-справжньому серйозно цією проблемою почали займатися у 80-х роках минулого століття. В Україні особливий інтерес до міжкультурного менеджменту виник у середині 90-х. Зростання інтересу до цієї тематики не випадкове. Це пов'язано з тим, що Україна стала відкритою країною, що інтегрує до європейського простору у галузі науки, освіти, техніки та інноваційних досліджень. Під «міжкультурним менеджментом» розуміється нова форма управління діловою комунікацією з урахуванням національних культурних особливостей при діловій взаємодії [48, с.18-19]. За останні десятиліття різко зріс інтерес до дослідження національних ділових культур та можливості використання результатів цих досліджень у практичній діяльності викладача. З позиції міжкультурного управління міжкультурна компетенція викладача має бути засобом ефективного ділового спілкування в умовах міжнародного співробітництва та практики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

В Розділі 2 було розглянуто вплив етнокультурних факторів на розвиток міжкультурної компетенції викладача іноземної мови та структуру моделі міжкультурно-компетентної особистості в контексті положень Законів України «Про освіту» та «Нову українську школу», що орієнтують систему вищої професійної освіти на підготовку сучасних педагогічних кадрів.

Було проаналізовано підходи вчених до дослідження поняття міжкультурної компетенції та послідовності її розвитку у процесі професійного становлення викладача. В результаті проведеного дослідження вдалося встановити, що міжкультурна компетенція тісно пов'язана з поняттями міжкультурної комунікації та міжкультурного навчання. Зазначено, що положення нових законів вимагають посилити увагу до підготовки педагогічних кадрів нового покоління, здатних надалі професійно та компетентно здійснювати діяльність у нових соціально-економічних умовах.

Іноземна мова виступає насамперед як засіб комунікації з іншою культурою та з її представниками. Ця концепція виходить з того, що розуміння світу іншої культури відбувається безпосередньо в самому процесі вивчення іноземної мови, оскільки сама мова – це лише засіб вираження людей, що говорять на ньому. Стиль та спосіб життя, поведінкові норми, духовний та матеріальний світ цього народу стають невід'ємною частиною навчання іноземної мови. За такого навчання важливою є як мовна підготовка, а й підготовка культурна.

Встановлено, що проблема розвитку міжкультурної компетенції є однією з особливо актуальних проблем, якщо розглядати її в контексті міжкультурної парадигми мовної освіти. Міжкультурна парадигма мовної освіти набула свого розвитку в умовах підвищення мобільності викладачів та розширення співробітництва в освіті та науці. Вчені звертають увагу на

те, що міжкультурна компетенція інтегрує з іншими видами комунікативних компетенцій і може розглядатися як ключова компетенція викладача іноземної мови.

Наступним висновком вчених є необхідність визнання того факту, що розвиток міжкультурної компетенції має здійснюватись у ситуаціях ділового та професійного спілкування, у процесі роботи з автентичною інформацією культурознавчого характеру. Зважаючи на різні підходи до розвитку міжкультурної компетенції викладача іноземної мови, у роботі обґрунтовується той факт, що її розвиток здійснюється під впливом етнокультурних факторів. Це пов'язано з етнокультурним різноманіттям, відродженням та розвитком у взаємозв'язку традицій народів, що проживають на одній території, розумінням необхідності інтеграції, а отже, взаємовизнання та прояву толерантності у міжкультурному спілкуванні.

У зв'язку з цим визначається комплекс умінь, які забезпечують осмислення та переосмислення цінностей рідної культури, її просування на міжнародний рівень, привертання уваги інших народів до історії та сучасне життя свого народу. Міжкультурно-компетентний викладач як ретранслятор культур, як модератор процесу комунікативного навчання іноземної мови та культури покликаний не тільки навчити мовних аспектів мовлення, що навчаються: фонетиці, граматиці, лексиці, а й вміти використовувати сучасні методи навчання міжкультурного спілкування іноземною мовою на основі соціокультурних знань.

Запропоновано, що міжкультурну компетенцію можна визнати як ключову компетенцію будь-якого спеціаліста нового покоління, коли міжкультурні контакти та міжнародне співробітництво у різних галузях знань стають частиною професійної діяльності. Також у кваліфікаційній роботі підкреслено необхідність безперервної підтримки високого рівня володіння іноземною мовою та міжкультурною компетенцією.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Основна мета проведеного дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні та перевірці ефективності методики формування міжкультурної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови та її реалізації.

Проблематика міжкультурної компетентності була актуальною ще з 1950-х років, коли її тільки починали вивчати і сьогодні все ще потребує з'ясування низки питань, пов'язаних із загальнотеоретичними аспектами та завданнями як підготувати учителів іноземної мови, а потім й учнів до діалогу культур й сформувати певний рівень міжкультурної компетенції.

Наукова новизна та актуальність роботи полягає в тому, що в ній:

- виявлено основні компоненти міжкультурної компетенції, а саме: культурологічний, лінгвокультурологічний, етнокультурний, міжнародний й соціокультурний. Деякі науковці виділяють ще когнітивний, поведінковий та комунікативний компоненти. Доведено, що використання цих компонентів у навчальному процесі забезпечує підвищення пізнавальної активності учнів, сприяє мотивації та заохоченню до самостійної роботи, розширює комунікативні можливості та адаптує до іншомовного, полікультурного оточення;
- уточнено сутність та проблематику міжкультурної та соціокультурної компетентності, знайдено їхні відмінні та спільні риси. Залежно від класифікації одні дослідники трактують соціокультурну компетентність як компонент міжкультурної, інші ж її виокремлюють як самостійну одиницю. Але в будь-якому випадку знання культури країни й народу відіграють вирішальну роль і це має заохочувати учнів до пізнавального інтересу до предмету та ефективного формування обох компетенцій;
- проаналізовано наукові дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних учених в сфері розвитку міжкультурної компетенції вчителя

іноземної мови і з'ясовано, що більшість науковців використовують це поняття у професійному та соціокультурному аспектах, деякі дослідження ґрунтуються на положеннях компетентнісного підходу, теорії діалогу культур, міжкультурної комунікації, особливостях формування міжкультурної компетентності, а також на фундаментальних положеннях теорії особистості.

- встановлено важливість глибокого розуміння не тільки мови, та мовних особливостей іншого народу, а також традицій, звичаїв, менталітету, системи норм та цінностей, моралі, картини світу, або процесу інкультурації, тобто входженню індивіда в культуру як спосіб власної життєдіяльності.

- визначено великий вплив етнокультурних чинників на розвиток міжкультурної компетенції викладача, адже якщо він має етнокультурні знання, уміє взаємодіяти у національно-культурному середовищі своєї країни, доносити цінності рідної культури до учнів через призму вивчення іншої, порівнювати і зіставляти культури, бути готовим досліджувати національно-мовленнєвий та поведінковий етикет, звісно таким чином буде збагачуватись міжкультурна компетенція.

- сконструйовано модель міжкультурно-компетентної особистості викладача іноземної мови та доведено, що він повинен володіти певним рівнем знань і вмінь, що забезпечують спілкування в професійно-орієнтованій сфері діяльності (комунікативній, дослідницькій, самостійній, творчій, або пізнавально-пошуковій, спрямованій на саморозвиток та самовдосконалення). Встановлено, що вчитель має бути модератором процесу комунікативного навчання іноземної мови та культури, генератором сучасних інтеграційних методів навчання міжкультурного спілкування на основі соціокультурних знань.

- розкрито сутність поняття толерантність, мета її виховання у молодого покоління. Виявлено потребу до взаємодії та знаходження компромісу з людьми незалежно від їх соціальної, національної, релігійної

приналежності, світогляду, стилів мислення. Виявлено, що толерантність формується у людини шляхом розвитку особистості, а не є в неї від народження. Завданням вчителя є виховання співчуття, уміння спілкуватися в різних ситуаціях, виявляти почуття поваги до різних націй, бути поблажливим, розвивати здатність жити серед різних індивідумів та з легкістю адаптуватися в іншомовному середовищі.

- встановлено принципи міжкультурного навчання, а саме принцип комунікативності (розвиток вмінь міжкультурної комунікації), особистісно-орієнтованої спрямованості (відкритість вчителя до міжнародних контактів, роботи в мультикультурній команді), принцип свідомості (повне проникнення та оволодіння культурою іншої країни за допомогою іноземної мови), принцип діяльнісного та творчого характеру навчання (взаємодія вчителя з навколишньою дійсністю в іншомовній країні), принцип модульного навчання, близький до диференційованого принципу (структурування навчального матеріалу залежно від рівня засвоєння та індивідуальних здібностей учнів).

Таким чином, на основі аналізу проблеми формування міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов визначено, що компетентнісний підхід розглядається як пріоритетний, і поєднання усіх вищезазначених принципів, методик, характеристик зумовлюють орієнтацію змісту освіти на кінцевий результат, а саме формування компетентного професійного вчителя/фахівця, який володіє важливими знаннями, уміннями та навичками задля розв'язання завдань міжкультурної діяльності та взаємодії в стилі співпраці й толерантності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bennett J. M. Developing Intercultural Sensitivity. An integrative Approach to Global and Domestic Diversity. Handbook of Intercultural Training. Sage Publications. 2004. P. 147 – 165.
2. Cambridge International Dictionary of English. Cambridge University Press, 1995. 1792 p.
3. Jan van Ek. Sociocultural Conference – Vantage Level, Council for Cultural Cooperation. Education Committee. 1996. 192 p.
4. Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikationsfähigkeit als Lernziel // Aspekte interkultureller Kommunikationsfähigkeit. München: Ludicum, 1997. S. 181-225.
5. Verkuyten M., Kollar R. Tolerance and intolerance: Cultural meanings and discursive usage [Електронний ресурс]. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1354067X20984356>
6. Walzer M. (1997). On toleration. Yale University Press. Google Scholar
7. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Издательство ИКАР, 2009. 448 с.
8. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова: синергетика языка, сознания, культуры. Москва : 2002. 207 с.
9. Арделян О. В. Культурно-національна самобутність фразеологічного складу мови // Нова філологія. 2012. № 54. С. 6-11.
10. Артемчук Т. О. Про сучасні підходи до вивчення і викладання іноземних мов. *Рідна школа*, 2003. № 9. С. 46 – 47.
11. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2004. 343 с.
12. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.

13. Бергельсон М. Б. Межкультурная коммуникация в системе прикладной лингвокультурологии: кросс-культурный анализ бытовых рассказов. *Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты. Материалы Второй международной конференции «Коммуникация 2004»*. Ростов-на-Дону, 2004. 115-118.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
15. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедение и принцип коммуникативности. М.: МОПИ им. Н. К. Крупской, 1983. 246 с.
16. Волков Г. Н. Этнопедагогика. Москва : Академия, 2000. 168 с.
17. Воронина Г. И. Теоретические основы управления процессом профессионального развития преподавателей иностранных языков в системе дополнительного педагогического образования. Монография. Санкт-Петербург, 2001. 112 с.
18. Воронкова Н. Р. Формування міжкультурної компетенції особистості в процесі навчання іноземної мови. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць / ред. Г. Д. Ключек [та ін.]*. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 104, ч. 2. С. 443–447.
19. Воротняк Л. І. Деякі аспекти формування міжкультурної комунікативної компетенції магістрів вищих педагогічних навчальних закладів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2015. № 1. С. 3–9.
20. Гальскова Н. Д. Обучение на билигвальной основе как компонент углубленного языкового образования // *Иностр. языки в школе*. Н. Д. Гальскова, Н. Ф. Коряковцева, Е. В. Мусницкая, Н. Н. Нечаев. 2003. №2. С. 12-16.
21. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки: Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотній зв'язок. Ідеальність : посібник для вчителів. Луганськ : СПД Резников В. С., 2007. 198 с.

22. Грушевицкая Т. Г., Попов В. Л., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / под ред. А. П. Садохина. М.: Юнити-Дана, 2002. 352 с.
23. Гуревич П. С. Культурология. Учебник для вузов. Москва: Проект, 2003. 336 с.
24. Гуренко О. І. Проблеми підготовки педагогів для роботи в поліетнічному середовищі: Зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ, 2002. С. 293 – 300.
25. Данилов Д. А., Черкашин И. А. Организационно-педагогическое обеспечение интеграции физического и духовного воспитания юношей в этнокультурном пространстве. Якутск : Изд-во СВФУ, 2010. 116 с.
26. Денисова С. П., Кузьмич О. В., Ніколаєва І. А. Особливості розвитку міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. Вип. 8. 2018. С. 28-33.
27. Євтух В. Б. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. № 3. 2009. С. 3–13.
28. Жежера Е. А. Социокультурная компетентность будущего специалиста: от сущности к технологии формирования. URL: www.sworld.com.ua/konfer30/894.pdf
29. Жорнова О. І. Соціокультурна компетентність студентів в контексті оминання "слабких ланок" сучасного освітнього процесу. *Вища освіта України. Тематичний випуск "Вища освіта у контексті інтеграції до європейського простору"*. 2006. Додаток 3. (Т. 3). С. 93–100.
30. Закір'янова І. А. Динаміка соціокультурної компетентності майбутніх педагогів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. К. : Вид. центр КДЛУ, 2002. Вип. 21. С. 183 – 189.

31. Козак А. В. Міжкультурна комунікація у контексті діалогу культур // Наукові записки. Сер. : Філологічні науки : зб. наук. пр. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 106-110.
32. Комисаров В.П. Переводческие аспекты межкультурной коммуникации // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. Сб. научных трудов МГЛУ. Вып. 444. Москва : 1999. С. 75-86.
33. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. 4 издание. Москва : «Русский язык», 1984. 944 с.
34. Курінна Л. Модель формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. № 3 (66), вересень 2019. С. 133–138
35. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики: учебник для студ. вузов, обуч. по специальности «Психология». 3-е изд. / А. А. Леонтьев. М.: Смысл; Спб.: Лань, 2003. 287 с.
36. Лісовий В. Толерантність // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
37. Макаєв В. В., Малькова З. Л., Супрунова Л. Л. Полікультурна освіта – актуальна проблема сучасної школи. *Педагогіка*. 1999. № 4. С. 5
38. Максимець М. Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Львів. університету. Серія педагогічна*, 2006. Вип. 21. С. 211 – 218.
39. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. Москва : Издательство иностранной литературы, 1960. 436 с.
40. Махінов В. М. Лінгвокультурологічні компетенції як фактор формування соціокультурного освітнього простору. Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції: «Наука і технології: крок до майбутнього». №11 т. 10. 2011. С. 73-81.

41. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства // Мовознавство. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 1997. № 2-3. С.13.

42. Мінчак І. І. Складові полікультурної освіти і виховання майбутнього вчителя іноземної мови : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22-24 квіт. 2009 р. Київ-Житомир : КІМ, 2009. С. 538 – 546.

43. Павлова О. С. Воспитание толерантности как основы формирования гражданской позиции молодежи. URL: <http://fpo.ru/etnopsy/pavl--formirovanie1.html>

44. Павлюк Р. О. Формування соціокультурної та соціолінгвістичної компетенції майбутніх учителів іноземних мов засобами лінгвокраїнознавчого матеріалу. Режим доступу до Інтернет-ресурсу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1730/1/R_Pavlyuk_NDB_6_FML_D_PI.pdf

45. Пассов Е. И. Основные вопросы обучения иноязычной речи. Ч. 2. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1974. 164 с.

46. Пинигина О. Н. Лингводидактический ландшафт развития иноязычной межкультурной компетенции преподавателя иностранного языка [Электронный ресурс]. URL: <http://econf.rae.ru/article/7271>

47. Процюк І. Є. Формування соціокультурної компетентності особистості в науковій літературі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 107-113.

48. Пушных В. А. Межкультурный менеджмент. Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2011. 180 с.

49. Радул С. Г. Міжкультурна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови : навч. посіб. Кіровоград : ПП « Центр оперативної поліграфії «Авангард». 2013. 72 с.

50. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
51. Сепир Э. Коммуникация // Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : «Прогресс», 1993, 656 с.
52. Степанов Д. А. Структура межкультурно-компетентной личности и условия ее формирования. Витебск: УО «ВГТУ», 2011. С. 94-95.
53. Сысоев П. В. Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тамбов, 1999. 20 с.
54. Сяська Н. В. Навчання іноземної мови майбутніх учителів у контексті діалогу культур та орієнтацією на міжкультурну комунікацію. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія Педагогіка*. 2015. Вип. 4. С. 3 – 7.
55. Тавадов Г. Т. Этнология. Москва : Проект, 2002. 352 с.
56. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры. Москва: «Языки русской культуры», 1999. С.13-24.
57. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово. 2008. 624 с.
58. Томахин Г. Д. Страны Соединенного Королевства: лингвострановедческий справочник. Москва : Просвещение, 2001. 78 с.
59. Томахин Г. Д. Фоновые знания и поведенческие ситуации в лингвострановедческом аспекте // Страноведение и лингвострановедение в преподавании ин. языка. М., 1980. С. 63-65.
60. Фокс К. Наблюдая за англичанами. Скрытые правила поведения. Москва : РИПОЛ классик, 2008. 512 с.

61. Фоменко Т. М. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2014. Вип. 42. С. 149-156.
62. Фомин М. М. Обучение иностранному языку в условиях многоязычия (двужычия). Москва: Изд-во МГУП «Мир книги», 1998. 168 с.
63. Чернуха Н. М. Умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів філологів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 9 (172). 2009. С. 165- 173.
64. Шаваева М. О. Этнокультура как многофункциональная система взаимодействия : Дис. ... канд. филос. наук : Ростов н/Д : 2004 159 с.
65. Шиловська М. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов. *Педагогічні науки*. 2010. Вип. 1. С. 78-84.
66. Электронная газета «Интерактивное образование». URL: <http://io.nios.ru>
67. Юр'єва К. А. Полікультурна підготовка майбутніх учителів. Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону: міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 квіт. 2008 р. м. Ялта. Зб. статей. Вип. 4. Ч.2. Ялта: РВВ КГУ, 2008. С. 146-148.